

گزارش مطالعه اکتشافی پیرامون

«بررسی اثرات تحریم در تولید و سرمایه گذاری های مولد»

مجری طرح:

حجت‌اله میرزایی

اتاق بازرگانی و صنایع و معادن تهران

گزارش مطالعه اکتشافی پیرامون

«بررسی اثرات تحریم در تولید و سرمایه‌گذاری‌های مولد»

مجری:

حجت‌اله میرزایی

فهرست مطالب

۱- مقدمه.....	۶
۲- تحریم‌های اقتصادی و کانال‌های اثرگذاری آن.....	۸
۲-۱- نقش ساختار اقتصادی در اثرپذیری از تحریم‌ها.....	۹
۲-۲- کانال‌های اثرگذاری تحریم.....	۱۰
۲-۲-۱- محدودیت‌های پولی و مالی ناشی از تحریم شبکه بانکی.....	۱۰
۲-۲-۲- کاهش درآمد نفتی و تنگناهای بودجه دولت.....	۱۱
۲-۲-۳- بی‌ثباتی نرخ ارز و رواج فرهنگ سوداگری.....	۱۱
۲-۲-۴- سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی.....	۱۲
۲-۲-۵- تغییر الگوی واردات کالاهای سرمایه‌ای.....	۱۳
۲-۲-۶- اثرگذاری تحریم بر بازار سرمایه.....	۱۳
۲-۲-۷- اثرگذاری تحریم بر تجارت خارجی و اقتصاد غیررسمی.....	۱۴
۲-۲-۸- تغییر مکرر سیاست‌های اقتصادی و اداری جهت تقابل با مشکلات.....	۱۵
۳- آثار تحریم‌های اقتصادی بر ایران در آینه آمار و ارقام.....	۱۶
۳-۱- اثر تحریم بر متغیرهای کلان اقتصاد ایران.....	۱۷
۳-۱-۱- رشد تولید ناخالص داخلی.....	۱۷
۳-۱-۲- تقاضا.....	۱۸
۳-۱-۳- تولید و صادرات نفت.....	۱۸
۳-۱-۴- رشد تولید غیرنفتی.....	۲۰
۳-۱-۵- تورم.....	۲۰
۳-۱-۶- نرخ ارز.....	۲۲
۳-۱-۷- سرمایه‌گذاری و اعتبارات.....	۲۴
۳-۱-۸- فضای کسب‌وکار.....	۲۶
۳-۲- هزینه تحریم‌ها.....	۳۱
۴- سیاست‌های پیشنهادی.....	۳۲
۵- پژوهش‌های آتی پیشنهادی.....	۳۳
ضمایم.....	۳۴
۱- مشخصات پژوهش‌های علمی پیرامون.....	۳۵
۲- فرم بازخوانی کتابها، پایان نامه‌ها، مقالات پژوهشی.....	۳۷
۳- فهرست مقالات و گزارش‌های رصد شده.....	۶۱

فهرست جداول

- جدول ۱ - برخی از شاخص‌های اقتصادی مورد توجه در مسأله اثرپذیری ایران از تحریم ۹
- جدول ۲ - رتبه‌بندی بخش‌های صنعت بر اساس رشد آنها ۳۰
- جدول ۳ - برآورد هزینه تحریم‌های ایالات متحده بر ایران (میلیون دلار در هر سال) ۳۱
- جدول ۴ - مشخصات پژوهش‌های علمی بررسی اثرات تحریم در تولید و سرمایه‌گذاری‌های مولد ۳۵

فهرست نمودارها

- نمودار ۱ - روند رشد تولید ناخالص داخلی حقیقی (۲۰۱۳-۲۰۰۵) ۱۸
- نمودار ۲ - اجزای تقاضا (۲۰۱۳-۲۰۰۰) ۱۹
- نمودار ۳ - روند تولید و صادرات نفت خام (۲۰۱۳-۲۰۱۱) ۱۹
- نمودار ۴ - بیکاری و رشد غیرنفتی ۲۱
- نمودار ۵ - تورم ۲۱
- نمودار ۶ - تراز حساب جاری و ذخایر رسمی ناخالص ۲۳
- نمودار ۷ - نرخ ارز (ریال در برابر دلار) ۲۳
- نمودار ۸ - اعتبارات اعطایی به بخش خصوصی ۲۵
- نمودار ۹ - رشد دارایی‌های بانک مرکزی ۲۶
- نمودار ۱۰ - تکامل محیط کسب‌وکار ۲۷
- نمودار ۱۱ - معیارهای انجام کسب‌وکار ۲۷
- نمودار ۱۲ - افت رقابت‌پذیری ۲۸
- نمودار ۱۳ - موانع اصلی رشد ۲۸
- نمودار ۱۴ - ملزومات اساسی انجام کسب‌وکار ۲۹
- نمودار ۱۵ - تغییر ارزش سرمایه بخش‌های مختلف بر حسب شاخص قیمت سهام ۳۰

۱- مقدمه

گزارش پیش روی نتایج پژوهش اکتشافی در موضوع "بررسی اثرات تحریم در تولید و سرمایه‌گذاری‌های مولد" است که به سفارش اتاق بازرگانی صنایع و معادن تهران انجام پذیرفته است. در این گزارش تلاش شده است مقالات، کتب، گزارش‌ها و طرح‌های پژوهشی مرتبط با موضوع، که تاکنون انجام پذیرفته‌اند مورد بازخوانی قرار گرفته و نکات کلیدی به همراه نتایج و پیشنهادهای برآمده از آن به صورت مجمل بررسی شود. بدین منظور در مرحله نخست، برای دستیابی به این منظور پایگاه‌های علمی و اطلاعاتی داخلی زیر، مورد جستجو و کندوکاو قرار گرفتند:

- بانک تخصصی نور (www.noormags.com)
- پرتال جامع علوم انسانی (www.ensani.ir)
- بانک مقالات علمی جهاد دانشگاهی (www.sid.ir)
- سایتهای مجلات علمی-پژوهشی و علمی-ترویجی (www.magiran.com)
- بانک مقالات و داده‌های اقتصادی ایران (IELDB)
- نمایه‌های تخصصی
- بانک مدارک علمی ایران (www.irandoc.ac.ir)
- کتابخانه مرکزی، مرکز اسناد و تامین منابع علمی دانشگاه تهران (<http://library.ut.ac.ir/>)
- موسسه پژوهش‌های پولی و بانکی
- موسسه پژوهش‌های بازرگانی
- معاونت اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی
- مرکز بررسی‌های اقتصادی اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران

از سویی دیگر با توجه به محدودیت و اندک بودن مقالات علمی و پژوهشی در این حوزه‌ها و موضوعات، پایگاه‌های علمی خارجی نیز مورد کندوکاو قرار گرفتند که شامل موارد زیر هستند:

- www.sceincedirect.com
- www.econopaper.com
- www.nber.org

در مرحله دوم، مقالات و گزارشهای استخراج شده در قالب فرم استاندارد که به تصویب کارفرمای محترم رسیده است، بازخوانی و جمع‌بندی شدند. برای موضوع "بررسی اثرات تحریم در تولید و سرمایه‌گذاری‌های مولد" جمعا ۱۱ مقاله، گزارش، طرح پژوهشی یا پایان‌نامه مورد بررسی و بازخوانی قرار گرفته است که نتایج بازخوانی ۸ عنوان که بیشترین قرابت و همسویی را با موضوع پژوهش داشته است مورد بازخوانی قرار گرفته و نکات کلیدی آنها در فرم‌های بازخوانی در پیوست گزارش منعکس شده‌اند.

در گام سوم، هر یک از موارد بررسی شده در قالب یک جدول تطبیقی (جدول شماره ۱) نمایش داده شده است تا ضمن ترسیم یک شمای کلی از ویژگی‌های مهمترین مطالعات انجام شده در حوزه مورد بررسی، کاستی‌ها و نیازهای پژوهشی آتی در این حوزه‌ها را آشکار سازد.

در این گزارش، ابتدا تعریفی از تحریم اقتصادی ارائه شده و پس از آن کانال‌های اثرگذاری تحریم‌ها بر اقتصاد تشریح شده‌اند. نقش ساختار اقتصاد در میزان آسیب‌پذیری از تحریم‌ها نیز مورد توجه قرار گرفته است. در بخش بعدی آثار تحریم‌های اقتصادی در آینه آمار ارائه شده که توسط تغییر در روند متغیرهای کلان نمایش داده شده است. سیاست‌های پیشنهادی و خلأهای پژوهشی در انتهای مطالب آمده است. در بخش ضمیمه، جدول مشخصات پژوهش‌های علمی که مورد بازخوانی قرار گرفته‌اند ارائه شده است. فرم‌های بازخوانی و فهرست مقالات و گزارش‌های رصد شده آخرین مطالب این گزارش هستند.

۲- تحریم‌های اقتصادی و کانال‌های اثرگذاری آن

تحریم عبارتست از عمل هماهنگ به وسیله گروهی که متضمن امتناع از داشتن روابط تجاری یا هر گونه رابطه‌ای با شخص یا گروه دیگر با هدف مجازات یا جبران زیان‌ها باشد؛ تحریم اقتصادی نیز عبارتست از موضع‌گیری‌هایی که تعدادی از کشورها با هدف ایجاد محدودیت در تجارت و رابطه رسمی با کشوری که از نظر آنها قوانین بین‌المللی را نادیده می‌گیرد، اتخاذ می‌شود. اغلب این تحریم‌ها علیه یک کشور برای مقابله با سیاست‌ها و برنامه‌های آن تفسیر می‌شوند. در واقع تحریم از موضع‌گیری شروع و سپس عملیاتی می‌شود.

با اینکه جمهوری اسلامی ایران سال‌ها هدف تحریم‌های اقتصادی بوده، تاکنون اغلب مباحثی که در زمینه تحریم اقتصادی انجام شده، توصیفی و یا به صورت تحلیل خبری بوده است. در حالی که تحریم‌های اقتصادی مسأله تازه‌ای نیست و حداقل از جنگ جهانی اول به بعد، تحریم اقتصادی ابزاری قوی در سیاست خارجی کشورها مطرح شده است. سازوکار عملی تحریم‌های اقتصادی و عوامل دخیل در موفقیت یا شکست آن به حدی متنوع است که کشورهای تحریم‌کننده نمی‌توانند پیش‌بینی درستی داشته باشند. به همین دلیل توجه به اخبار روزمره و اظهارنظرهای سیاستمداران و دولتمردان کشورهای تحریم‌کننده یا تحریم‌شوند نیز در موارد زیادی گمراه‌کننده است. از این‌رو دقت و مطالعه بحث‌های نظری که بر اساس تجارب گذشته به دست آمده است، می‌تواند مفید و موثر واقع شود.

ادبیات اقتصادی در این حوزه حاکی از آثار منفی مستقیم و غیر مستقیم تحریم بر تولید و سرمایه‌گذاری است. برخی از صاحب‌نظران و محققان داخلی فرصت‌هایی را ناشی از اعمال تحریم برای سرمایه‌گذاری و تولید متصور شده‌اند که عمده آن‌ها به نقش تحریم در حرکت اجباری به سمت افزایش میزان ابتکارات و نوآوری‌های داخلی به دلیل محدودیتهای ناشی از تحریم، اشاره دارد. از دیگر سو اذعان داشته‌اند که افزایش موانع واردات محصولات خارجی و ایجاد شرایط مناسب جهت بومی سازی تولید نیز می‌تواند به عنوان فرصتی برای تقویت اقتصاد داخلی تلقی گردد. با این حال باید توجه داشت که زمانی که بخش عرضه نسبت به نرخ ارز و قیمت‌های نسبی حساس و کشش‌پذیر باشد می‌توان نسبت به حرکت به سمت تقویت تولید داخلی در شرایط تحریم امیدوار بود. به دلایل ساختاری حاکم بر عرضه کشور، بیش از آنکه کاهش ارزش پول ملی تحریک‌کننده تولید داخلی از طریق ارزان شدن تولید داخلی نسبت به محصولات خارجی باشد، متاثر از افزایش هزینه‌های تولید داخلی ناشی از اعمال تحریم شده است. این وضعیت نه تنها مقوم تولید داخلی نبوده است بلکه با افزایش هزینه‌های تولید و افزایش بازده مورد انتظار فعالیت‌های رقیب عمدتاً غیرمولد، تولید را با چالش جدی مواجه ساخته است.

تحریم در چهار زمینه اقتصاد ایران را تحت تأثیر قرار می‌دهد. اولین زمینه، عدم قطعیت است. حوزه دوم محدودیت‌های تجاری است. سومین زمینه به محدودیت‌های جابجایی مالی مربوط می‌شود و بخش چهارم اثرگذاری تحریم‌ها بر بخش نفت است که نقش زیادی در ایجاد رکود در اقتصاد ایران داشته است. با توجه به حجم بالای واردات ایران در سال‌هایی که عملاً مسأله تحریم وجود داشت، آسیب‌پذیری اقتصاد ایران در مقابل محدودیت‌های بین‌المللی بسیار افزایش یافت.

واقعیت آن است که تحریم‌های اقتصادی توانست ضربات سهمگینی بر اقتصاد ایران وارد آورد و باعث تشدید شکاف در موازنه تجاری ایران شد. علاوه بر کاهش صادرات نفت، موجب برهم خوردن نظام پرداخت‌های بین‌المللی ایران و رکود تجارت خارجی، افزایش در قیمت کالاهای وارداتی شده و افزایش نیاز به منابع ریالی و ارزی توسط واحدهای تولیدی برای تأمین سرمایه در گردش شده است. در کنار این اتفاقات و به تبع شرایط تحریمی، کسری بودجه دولت به سطح بی‌سابقه‌ای افزایش یافته است.

۲-۱- نقش ساختار اقتصادی در اثرپذیری از تحریم‌ها

باید توجه داشت که احتمال وارد آمدن ضربه مهم اقتصادی به کشوری که مورد تحریم قرار می‌گیرد به چند عامل بستگی دارد :

(۱) ویژگی‌های اقتصادی و مالی آن کشور

(۲) روابط اقتصادی و مالی موجود بین آن کشور و کشور(های) تحریم‌کننده در زمان مذکور

(۳) شرایط و اوضاع کلان اقتصاد جهانی

نوع و کیفیت تحریم‌های اعمال شده به شرایط کشور مورد تحریم مرتبط است. عوامل مؤثر در این زمینه عبارتند از : تولید ناخالص داخلی، نسبت تولید ناخالص داخلی به سرمایه - نرخ رشد تولید ناخالص داخلی و نسبت تولید به سرمایه، نسبت صادرات به تولید ناخالص داخلی، نسبت واردات به تولید ناخالص ملی، ساختار صادرات و واردات و تولید ناخالص ملی، مقدار و ساختار سرمایه و میزان ورود و خروج سرمایه، عضویت در سازمان‌های منطقه‌ای یا سازمان‌های بین‌المللی مانند سازمان تجارت جهانی (WTO) و مانند آنها. علاوه بر آن، میزان اهمیت نسبی سیاسی و اقتصادی کشور تحریم‌کننده و کشور هدف در دنیا از عوامل مهمی هستند که بر سیاست کشورهای ثالث و همچنین دیگر کشورهای منطقه و سازمان‌های بین‌المللی تأثیرگذار خواهند بود. مسائل دیگر از جمله امنیت و ثبات اقتصاد جهانی و بازارهای انرژی از عوامل مؤثر بر اعمال تحریم‌های اقتصادی می‌باشند.

جدول ۱ - برخی از شاخص‌های اقتصادی مورد توجه در مسأله اثرپذیری ایران از تحریم

۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	
۱۹۴۲۹۹۰	۲۰۶۸۹۱۲	۲۱۵۷۹۳۴	۲۰۱۱۵۵۴	۱۴۴۸۲۷۷	تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۸۳ (میلیارد ریال)
۶۵۰۳۳۰	۶۷۵۳۴۷	۶۹۹۰۶۲	۵۳۲۷۰۹	۳۲۵۲۱۵	تشکیل سرمایه ثابت ناخالص (خصوصی و دولتی) به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۸۳ (میلیارد ریال)
۲/۹۸	۳/۰۶	۳/۰۸	۱/۰۲	۳/۴۲	نسبت تولید ناخالص داخلی به سرمایه ثابت ناخالص
-۳۳۰۰۲	-۲۹۱۸۰	-۲۳۶۸۲	-۱۹۶۰۶	-۱۸۳۳۶	خالص صادرات (میلیون دلار)
%۵/۶۰	%۵/۶۶	%۵/۹۶	%۵/۵۳	%۸/۵۹	نسبت صادرات به تولید ناخالص داخلی

نسبت واردات به تولید ناخالص داخلی	۱۳/۷۵٪	۱۲/۳۱٪	۱۰٪	۸/۸۱٪	۱۳/۸۶٪
خالص حساب سرمایه (میلیون دلار)	۱۳۷۲۸	-۲۵۲۴۲	-۱۷۲۱۴	-۹۸۳۵	-۱۰۹۵۷

مأخذ: سری‌های زمانی اقتصادی بانک مرکزی

۲-۲- کانال‌های اثرگذاری تحریم

مطابق ادبیات نظری در حوزه تحریم‌های اقتصادی، کانال‌های اثرگذاری تحریم بر اقتصاد ایران را می‌توان به صورت زیر برشمرد:

۲-۲-۱- محدودیت‌های پولی و مالی ناشی از تحریم شبکه بانکی

تحریم‌ها در بخش پولی و مالی، محدودیت و فشارهایی بر روابط مالی کشور هدف اعمال می‌کند. بدین ترتیب نقل و انتقال سرمایه، تامین مالی و معاملات مالی کشور تحت فشار قرار می‌گیرد. جلوگیری از انتقال دارایی‌ها و درآمدهای ارزی، افتتاح اعتبارات اسنادی، نقل و انتقال وجه، مسدود شده سپرده‌ها و بسیاری از این قبیل محدودیت‌ها مجاری اعمال تحریم بانکی و شبکه پولی و مالی کشور هستند. نتایج این محدودیت‌ها افزایش ریسک اعتباری، افزایش هزینه مبادله، عدم دسترسی به منابع ارزی، کاهش اعتبارات بانکی، محدودیت مبادلات خارجی برای صاحبان کسب‌وکار، افزایش هزینه‌های تامین مالی و نتیجتاً افزایش تورم خواهد بود. از زمان شروع اولین تحریم علیه بانک‌های ایرانی به دلیل نگرانی از بابت امنیت صادرات، ریسک اعتباری مرادوات با ایران بالا رفته و نرخ پوشش بیمه صادرات کالا نیز به ایران رو به افزایش بوده است که این وضعیت منجر به افزایش هزینه‌ها و قیمت نهایی کالاهای صادراتی به ایران می‌شود. از دیگر سو با دشوارتر شدن مرادوات مالی ایرانیان با شعب خارج از کشور و همین‌طور دشوار شدن مرادوات مشتریان خارجی با شبکه بانکی، هزینه‌های مبادله در نظام بانکی را افزایش داده است. از طرف دیگر، تمایل شرکای خارجی به مبادله با دلار و یورو است و این در حالی است که بانک مرکزی در پرداخت دلار و یورو محدودیت دارد. این واقعیت باعث شده است که طرف خارجی هزینه تبدیل این ارزها به دلار و یورو را نیز بر قیمت تمام شده محاسبه کند که این امر نیز منجر به افزایش قیمت تمام شده کالاها می‌شود. از دیگر سو تحریم‌ها باعث شده است که شرکت‌های ایرانی که در حیطه خرید و فروش کالا با کشورهای خارجی فعالیت می‌کنند، ناگزیر شوند در فقدان پشتوانه بانکی، مشکلات را دور زده و از طریق واسطه‌ها و دلالتان کشورهای ثالث گشایش اعتبار کنند. مستقیم‌ترین پیامد چنین کاری، بالا رفتن هزینه مبادله، صرف زمان طولانی‌تر برای رسیدن به اهداف و تاثیر منفی بر کیفیت و زمانبندی آنها است. این وضعیت علاوه بر ایجاد بار تورمی، تولیدکنندگان را تحت فشار قرار داده و از حاشیه سود می‌کاهد و حتی چه بسا هزینه‌های تمام شده برای آنان بیش از قیمت فروش باشد. طبیعی است که در چنین شرایطی تولیدکنندگان نتوانند طبق انتظارات قبلی به تعهدات مالی خود به بانک‌ها عمل نمایند و باز پرداخت تسهیلات دریافتی با تاخیر مواجه شود.

در مجموع می‌توان اذعان کرد که نداشتن پشتوانه بانکی، محدودیت‌های جدی برای صاحبان صنایع و دست اندرکاران واردات و صادرات کالا و فرایند سرمایه‌گذاری در ایران ایجاد نموده است. چرا که این وضعیت نه تنها دسترسی به کالاهای سرمایه‌ای خارجی را دچار اختلال کرده است بلکه با اعمال هزینه‌های بالاسری، قیمت تمام

شده هر واحد سرمایه‌گذاری را افزایش داده است. همچنین تنگنای نظام بانکی در مواجهه با تحریم‌های بین‌المللی توان اعطای تسهیلات را کاهش داده است. از آنجا که بخش قابل توجه‌ای از سرمایه‌گذاری‌ها اغلب از محل منابع بانک‌ها صورت می‌گیرد، نتیجه دیگر تحریم کاهش سرمایه‌گذاری از طریق کاهش توان وام دهی بانک‌ها خواهد بود. از سویی دیگر باید توجه کرد که شرایط فوق، تورم را نیز در اقتصاد افزایش داده است. این افزایش نرخ تورم، پس‌انداز و توان سپرده‌گذاری عوامل اقتصادی را نیز کاهش داده است که نتیجه آن کاهش منابع بانک‌ها و نتیجتاً اعطای تسهیلات و سرمایه‌گذاری می‌باشد.

باید توجه کرد که در میان موانع برشمرده شده فوق، نقش تورم بسیار برجسته است. چرا که تروم حاصل از تحریم نه تنها هزینه سرمایه‌گذاری، تولید، اعتبار بانکی و قیمت محصولات داخلی نسبت به کالاهای مشابه خارجی را افزایش داده است، بلکه قدرت خرید مصرف‌کنندگان و سپرده‌گذاران را نیز کاهش داده است. حاصل این وضعیت تورم رکودی خواهد بود که در آن نه تنها سرمایه‌گذاری و تولید و مآلاً طف عرضه در اقتصاد با تنگنا مواجه شده بلکه تقاضا نیز محدودیت‌های جدی را تجربه کرده است.

۲-۲-۲- کاهش درآمد نفتی و تنگنای بودجه دولت

یقیناً اصلی‌ترین هدف تحریم‌های اقتصادی تضعیف کانال‌های درآمدی دولت در جهت مختل سازی توان اقتصادی کشور می‌باشد. چرا که غرب انتظار دارد تا با تقلیل هرچه بیشتر درآمدهای دولت و هزینه‌های نظامی و برنامه صلح آمیز هسته‌ای کشور را با مشکل مواجه کند. از این روی با توجه به سهم بسیار بزرگ نفت از بودجه کشور، صنعت نفت و گاز اصلی‌ترین و مهم‌ترین نقطه تمرکز تحریم‌ها هستند. نتیجه این وضعیت نیز کاهش بی‌سابقه درآمدهای دولت از محل فروش نفت در سالهای اخیر بوده است. اولین و مستقیم‌ترین نتیجه این وضعیت نیز کسری بودجه دولت است که نه تنها هزینه‌های جاری دولت را مشکل روبه‌رو ساخته بلکه مقدمات کاهش بودجه عمرانی را نیز محیا ساخته است. شورش‌ناهنی از آنجا که بخش عظیمی از سرمایه‌گذاری‌های کشور در غالب بودجه عمرانی شکل می‌گیرد، کاهش آن سرمایه‌گذاری و روند تشکیل سرمایه در کشور را با مشکل مواجه ساخته است. معمولاً در هر یک از طرح‌های عمرانی کشور مقدار متناهی به ماشین‌آلات، تجهیزات، مواد اولیه، نیروی انسانی و دانش نیاز است که در صورت کاهش این بخش از بودجه، اثرات شومی را بر اقتصاد تحمیل کرده است.

علاوه بر این، تحریم‌ها منجر به افزایش قدرت دولت ایران در امور داخلی شده است. سوءمدیریت اقتصادی گسترده‌ای رخ داده که بیش از پیش سرمایه‌گذاران خارجی را برای سرمایه‌گذاری در ایران بی‌رغبت ساخته و تولید درآمد نفت را کاهش داده است. همچنین سیاست‌های داخلی مصرف بی‌رویه انبوه داخلی نفت را تشویق می‌نماید و قادر به برخورد کارار با پدیده قاچاق نفت به سایر کشورها نیستند. این امر منافع دولت حاصل از صادرات نفت را کاهش داده است.

۲-۲-۳- بی‌ثباتی نرخ ارز و رواج فرهنگ سوداگری

یکی از مهمترین اثرات تحریم افزایش بی‌سابقه و تلاطم‌های فزاینده نرخ ارز بوده است. سرمایه‌گذار و سرمایه‌گذاری نیازمند حداقلی از اطمینان و ثبات در رابطه با شرایط اقتصادی، سیاسی و اجتماعی هستند. در

شرایطی که نرخ ارز به عنوان مهم‌ترین ابزار دستیابی به کالاهای سرمایه‌ای خارجی، دچار بی‌ثباتی شود، امکان سرمایه‌گذاری که نیازمند یک فرایند برنامه‌ریزی بلند مدت است به طور قابل توجهی کاهش می‌یابد. از دیگر سو افزایش لجام گسیخته نرخ ارز، بازدهی سرمایه‌گذاری در بازار ارز و طلا را به شدت در مقایسه با فعالیت‌های مولد تولید و ثروت افزایش داده است. در این وضعیت هر عامل اقتصادی عقلایی، سرمایه‌گذاری در این بازارها را سودآورتر تلقی می‌کند که نتیجه آن حرکت سیل آسا نقدینگی به بازارهای ارز و طلا بوده است.

۲-۴- سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

تحریم‌های ایالات متحده علیه ایران منجر به محدودیت جهانی سرمایه‌گذاری خارجی در ایران شده است. شواهد حاکی از آن است که این مسأله بخش انرژی ایران را از ارتقاء و حفظ میدان‌های نفتی، کاوش برای میدان‌های نفتی جدید و دستیابی به ظرفیت پالایش متناسب با تولید نفت بازداشته است. تحریم‌ها تجارت جهانی با ایران را به خصوص در زمینه عرضه نفت یا تأمین مالی مربوط به آن توسط ایران، محدود ساخته است. تحلیل‌ها نشان می‌دهند که چنانچه شرکت‌های نفت خارجی مجوز ورود به ایران را بدست آورند، فناوری‌های کارای استخراج نفت آنان به همراه دسترسی ایران به تجهیزات مدرن میدان‌های نفتی، درآمد تولید نفت ایران را بیش از ۱۷ درصد تولید ناخالص داخلی ایران افزایش خواهد داد. مسأله تحریم‌ها نه تنها به ایران، بلکه به ایالات متحده نیز آسیب وارد نموده است. رفع تحریم‌ها قیمت‌های نفت را نیز کاهش خواهد داد.

تحریم سرمایه‌گذاری به طور مستقیم سرمایه‌گذاری خارجی را تحت تأثیر قرار می‌دهد، به این ترتیب که دسترسی کشور هدف به ماشین‌آلات، دانشمندان خارجی، فنون و دارایی‌ها را محدود می‌سازد. عدم دسترسی به سرمایه‌گذاری خارجی می‌تواند جذابیت سرمایه‌گذاری داخلی را نیز کاهش دهد. هرچند تحریم سرمایه‌گذاری در ابتدا نرخ بازگشت سرمایه را در کشور هدف افزایش می‌دهد، کاهش در جریان ورودی سرمایه جدید از خارج از مرزها نهایتاً نرخ رشد را تضعیف می‌نماید. میزان آسیب وارده به کشور هدف، به توانایی آن برای جایگزینی یا حتی صرفنظر از سرمایه‌گذاری خارجی بستگی دارد. با این حال حتی اگر کشور هدف موفق به رفع کمیابی سرمایه در بخش‌های تحریم‌شده گردد، آثار منفی بر جای خواهد گذاشت. زیرا اولاً موجودی سرمایه داخلی کاهش یافته است و سرمایه بکار گرفته شده برای جایگزینی سرمایه‌گذاری خارجی از دست رفته، قابلیت استفاده برای سایر مقاصد را ندارد. ثانیاً در صورت فراهم شدن فرصت سرمایه‌گذاری معینی و ایجاد رقابت میان سرمایه‌گذار داخلی و خارجی، چنانچه طرف خارجی تاکنون برنده بوده است، به آن معناست که شرایط بهتری را پیشنهاد می‌داده است. پس جایگزینی سرمایه‌گذاری خارجی با داخلی معادل پذیرش شرایط نامناسب‌تر است.

علاوه بر این، اعمال تحریم‌های اقتصادی، نااطمینانی ایجاد می‌کند. تحریم‌ها سیگنال وضعیت اقتصادی و سیاسی رو به تضعیف را ارسال می‌نمایند و ارزش اعتباری کشور هدف را محل تردید قرار می‌دهند که موجب دور شدن سرمایه‌گذاران خصوصی می‌گردد. بدین ترتیب کشور هدف با از دست دادن بخشی از تولید ناخالص داخلی در نتیجه تحریم قادر نخواهد بود رشد خود را تسریع نماید تا به جایگاه پیشین خود بازگردد، زیرا سرمایه در دسترس نیست،

لذا تا زمان مرتفع شدن تحریم‌ها به رشد کندی ادامه خواهد داد. طبق تعریف، کاهش در سرمایه‌گذاری بر کاهش در رشد تولید ناخالص داخلی دلالت دارد، زیرا رشد خود متشکل از سرمایه‌گذاری است (هاور، ۲۰۱۰).

۲-۵- تغییر الگوی واردات کالاهای سرمایه‌ای

مسئله دیگری که می‌تواند سرمایه‌گذاری و تولید را با موانعی رو به رو کند تغییر الگوی واردات کالاهای سرمایه‌ای است. به عنوان مثال خط تولیدی را در نظر بگیرید که قبلاً با استفاده از فناوری اروپایی یا امریکایی نصب و راه اندازی شده است. حال در شرایط تحریم و به علت عدم دسترسی به فناوری مذکور، سرمایه‌گذار دو انتخاب را پیش روی خود دارد. یا اینکه اقدام به خرید قطعات و لوازم یدکی فناوری غربی با پرداخت هزینه‌های بالا سری بالا کند و یا اینکه با تغییر و تعدیل فناوری خط تولید خود براساس فناوری کشورهایی که هنوز در رابطه تجاری با کشور هستند بر این مشکل فائق آید. از سویی دیگر واردات کالاهای سرمایه‌ای از ماشین آلات و تجهیزات پیشرفته که قبلاً با شرکاء مطمئن و خوشنام انجام می‌پذیرفته ریسکی را در مورد قیمت و کیفیت این تجهیزات به سرمایه‌گذار تحمیل نمی‌کند. در حالی که اگر شرکاء تجاری کشور به یکباره تغییر کنند، به علت فقدان اطلاعات کافی در مورد کیفیت تجهیزات شریک جدید، ریسک بزرگی در این رابطه به تولید کننده منتقل می‌شود. به بیانی دیگر در فرآیند آزمون و خطای گذشته، سرمایه‌گذاران اولاً فناوری و خط تولید مناسب، با کیفیت و با قیمت مناسب را شناسایی کرده‌اند و نااطمینانی نیز در مورد محصولات آنها ندارند اما با تغییر یکباره شرکاء و فقدان ارزیابی و کنترل کیفیت محصولات آنان، سرمایه‌گذاری بر اساس فناوری جدید با ریسک مواجه خواهد شد. سناریو دیگر مربوط به خطوط تولید نیمه‌کاره‌ای است که ابتدا با فناوری کشور خاصی نصب شده است ولی با شروع تحریم‌ها امکان تکمیل و بهره‌برداری از آن با فناوری قبلی وجود ندارد. در این حالت حرکت به سمت شرکاء جدید پرریسک و پر هزینه خواهد بود.

۲-۶- اثرگذاری تحریم بر بازار سرمایه

نکته مهم دیگری که در مطالعات به طور دقیق و شفاف به آن پرداخته نشده است، آثار تحریم‌ها بر بازار سرمایه است. نقش و اهمیت نظام مالی در فرآیند رشد و توسعه اقتصادی کشورها به صورتی است که می‌توان تفاوت اقتصادهای توسعه یافته و توسعه نیافته را در درجه کارآمدی و کارایی نظام مالی آنها جستجو نمود. بازارهای مالی در صورت عملکرد درست، می‌توانند اثر مثبت و قابل ملاحظه‌ای بر روی متغیرهای کلان اقتصادی داشته باشند. توسعه بازارهای مالی، نقش بسزایی در فرآیند رشد اقتصادی هر کشوری دارد، زیرا بازارهای مالی کارآمد و مناسب، امکان جمع‌آوری و هدایت پس‌اندازها از منابع مختلف را به سمت فعالیت‌های تولیدی فراهم می‌کنند. اما اعمال تحریم اختلاتی را برای این بازار به ارمغان آورد. اولین و مهمترین آن ایجاد روندی فزاینده در بازدهی مورد انتظار در بازارهای رقیب عمدتاً نامولد مانند بازار ارز، طلا و سکه. از سویی دیگر ریسک‌های سیستماتیک بازار را نیز به طور قابل توجهی افزایش داد. ریسک سیستماتیک آن قسمتی از ریسک است که به شرایط و تغییرات بازار و یا اقتصاد بستگی دارد و معمولاً تمامی اوراق بهادار تاحدودی از ریسک سیستماتیک یا ریسک بازار برخوردارند زیرا این نوع از ریسک دربرگیرنده ریسک‌های تورم، بازار و نرخ بهره است. از این منظر با شدت گرفتن تورم در کنار چشم‌انداز مبهم

و بدینانه از عملکرد اقتصاد کلان کشور، بازار سرمایه نیز به شدت از این ریسک آسیب دید. از این منظر با شکل گیری انتظارات ناخوشایند از آینده بازار سرمایه و اقتصاد کلان، بازار سرمایه از تب و تاب و رونق نسبی خود دور شد.

۲-۷- اثرگذاری تحریم بر تجارت خارجی و اقتصاد غیررسمی

هرچه اهمیت تجارت خارجی در یک اقتصاد بیشتر باشد، اثرپذیری آن از تحریم‌ها بیشتر خواهد بود. بر این اساس، هر چه ساختار تولید کشور هدف و ترجیحات مصرفی آن از انعطاف‌پذیری کمتری برخوردار بوده و وابستگی اولیه به تجارت بیشتر باشد، اثربخشی تحریم‌ها بیشتر خواهد بود. حجم تجارت ممنوع شده نیز حائز اهمیت است. چنانچه کشور هدف بتواند طرف‌های تجاری خود را تغییر دهد، فرصتی برای جبران اثرات تحریم به دست می‌آورد. زیان درآمدی حاصل از تحریم را می‌توان با رشد کمتر تولید ناخالص داخلی نشان داد.

تحریم‌ها بسیاری از واردات را ناممکن می‌سازند، برخی از فرآیندهای تولید متوقف می‌شود، استمرار بسیاری از فناوری‌ها به خطر می‌افتد و سرمایه‌گذاری در حوزه‌های معینی زیان‌بار می‌گردد. تنزل یا از بین رفتن بخش صادرات از آن جهت روی می‌دهد که برخی از صرفه‌های ناشی از مقیاس دیگر پاسخگو نخواهند بود. عدم دسترسی به فناوری‌های کلیدی، بهره‌وری را کاهش می‌دهد. تجارت خارجی کمتر همچنین به معنای درآمد ارزی کمتر هم برای دولت هدف و هم صنایع آن کشور است، که به نوبه خود بهره‌مندی از سرمایه خارجی و لذا سرمایه‌گذاری را کاهش می‌دهد. مطابق نظر پورتر (۱۹۷۹) زیان رفاهی حاصل از تحریم‌ها بیانگر زیان در حاشیه بحرانی است که ناکارایی در بکارگیری نیروی کار و سرمایه را به دنبال دارد. بدین ترتیب هم سرمایه‌گذاری خارجی و هم داخلی جذابیت خود را از دست می‌دهند.

مسئله مهم دیگری که در مطالعه فخاری و همکاران (۱۳۹۲) به عنوان مانع فعالیت شرکت‌های دانش بنیان در شرایط تحریم به آن اشاره شده است، گسترش روش‌های غیررسمی ورود کالا و اقتصاد غیررسمی است. اگرچه در اولین نگاه وجود چنین روش‌ها و کانال‌هایی برای غلبه بر بخشی از فشارهای تحریم لازم و منطقی به نظر می‌رسد اما نمی‌توان انتظار داشت در بلند مدت روش مناسبی باشد. چرا که اولاً تحریم کنندگان پس از مدتی می‌توانند با تدوین قوانین و اعمال روش‌های جدید این مجاری را نیز با مشکل رو به رو سازند و از طرف دیگر گسترش این نوع از معاملات بر عمق و ریشه فعالیت‌های غیررسمی و فساد آلود دامن می‌زند. به نظر می‌رسد حتی در صورت لغو تحریم‌ها این نوع فعالیت‌ها می‌توانند به فعالیت ادامه دهند. چرا که اساس این نوع فعالیت‌ها روابط و معاملات ناشفاف و غیر قابل ردیابی می‌باشد که شبکه‌ای از شرکت‌ها و اشخاص حقیقی و حقوق را در می‌گیرد که توانسته‌اند در شرایط تحریم درآمدهای هنگفتی را به دست آورند. این شبکه‌های پیچیده در شرایط بعد از تحریم نیز همچنان می‌توانند از طریق روابط خود فعالیت‌های فساد آلودی را ترتیب دهند که مخاطرات جدی را برای اقتصاد کشور به همراه آورند. به بیانی دیگر گرچه این نوع از معاملات در کوتاه مدت و در شرایط تحریم می‌توانند از فشارهای تحریم کم کنند اما اولاً از آنجا که ماهیت غیر شفاف دارند می‌توانند دسترسی ویژه‌ای را برای برخی افراد به رانت و سودهای هنگفت به ارمغان آورد، ثانیاً با گسترش و تعمیق این نوع روابط، در دوره بعد از تحریم شبکه‌ای از

ویژه‌خواری و فساد اقتصادی به کار خود ادامه خواهند داد. ماحصل این رویه می‌تواند به تضعیف سرمایه‌گذاری‌های مولد بینجامد. چرا که یکی از عمده‌ترین شاخص‌هایی که تصمیمات سرمایه‌گذاران را تحت تاثیر قرار می‌دهد، اطلاعات شفاف از وضعیت اقتصاد است. در غیاب اطلاعات شفاف و متقارن، عوامل اقتصادی با ریسک و نااطمینانی مواجه خواهند بود که آنها را از انجام تصمیمات و برنامه‌ریزی‌های بلند مدت مانند سرمایه‌گذاری منع می‌کند. تصمیم‌گیری مسئولان در این زمینه (تمایل یا عدم‌تمایل به استفاده از مسیرهای غیررسمی) را می‌توان چالشی به حساب آورد که نیازمند بررسی فواید و هزینه‌های برگزیدن یا چشم‌پوشی از این امکان است.

۸-۲-۲- تغییر مکرر سیاست‌های اقتصادی و اداری جهت تقابل با مشکلات

نکته مهم دیگر ثبات سیاست‌های اقتصادی دولت است. در سالهای اخیر با شدت گرفتن تحریم‌ها، سیاست‌ها، رویه‌ها و دستورالعمل‌های اقتصادی و اداری دولت به شدت متغیر و بی‌ثبات بوده است. این وضعیت نیز مانند بند قبل بر نااطمینانی و توان تصمیم‌گیری بنگاه‌های اقتصادی اثر مخربی خواهد داشت. چرا که دو شرط اساسی تحقق سرمایه‌گذاری، سودآوری، ثبات و اطمینان از رویه‌های آتی اقتصادی، سیاسی، حقوقی و اجتماعی است. در شرایطی که سرمایه‌گذاری به نظر سودآور باشد اما رویه‌های قانونی و اقتصادی دولت از ثبات لازم برخوردار نباشد، ریسک سرمایه‌گذاری به حدی بالا خواهد بود که سرمایه‌گذار را از این امر منصرف خواهد کرد. پس می‌توان کانال دیگر اثر تحریم بر سرمایه‌گذاری را بی‌ثباتی سیاست‌ها نامید. البته باید توجه کرد که رویه یاد شده را به نوعی جزو رویه‌های گذشته کشور نیز بوده است و تنها در شرایط تحریم بر شدت آن افزوده شده است.

۳- آثار تحریم‌های اقتصادی بر ایران در آینه آمار و ارقام

درآمد سرانه و استانداردهای زندگی ایرانیان از اوایل دهه ۱۹۹۰ به طور قابل ملاحظه‌ای رشد یافت. این رشد عمدتاً به دلیل سرمایه‌گذاری، افزایش اشتغال و بهره‌وری و افزایش تجارت در اوایل دهه ۲۰۰۰ بود. ایران همچون گذشته از ثروت عظیم نفتی و همچنین منابع متنوع دیگری که در اختیار دارد، منفعت کسب می‌نماید. شاخص‌های اجتماعی نشان‌دهنده کاهش فقر و نابرابری درآمد و سطح نسبتاً بالای توسعه انسانی در ایران هستند. اما درآمد سرانه و استانداردهای زندگی همچنان کمتر از سایر اقتصادهای دارای رانت منابع طبیعی است. رشد مذکور در چند سال اخیر متوقف شد. شوک‌های عظیم و ضعف در مدیریت کلان اقتصادی اثر شگرفی بر پایداری کلان اقتصاد ایران و رشد آن گذاشت. در کنار دوره طولانی تورم و مواجهه با تغییرات شدید قیمت‌های نسبی، سیاست‌های کلان اقتصادی منجر به هدفمندی یارانه‌ها و سیاست‌های متعاقب آن توانستند تعدیل شرکت‌های تجاری را کنترل کرده و از خانوارها نیز با پرداخت‌های انتقالی حمایت نمایند. در عین حال نوسانات شدید و روندهای پیش‌بینی‌نشده‌ای رخ داد. همزمان با آن، اجرای برنامه‌های اجتماعی مشخصی همچون مسکن مهر، بر مشکلات مذکور افزود. تشدید تحریم‌های تجاری و مالی بین‌المللی از سال ۲۰۱۲ موجی از شوک‌های جدید را به اقتصاد ایران وارد نمود که شرایط کلان اقتصادی را بیش از پیش تضعیف نمود. سیاستگذاری در پاسخ به این شوک‌ها، تولید را بر پایداری تورم اولویت داد و در این راستا، تقاضای بخش‌های دولتی و شرکت‌های بزرگ برای تأمین مالی را برآورده نمود. تغییر نسبی شدید قیمت‌ها به همراه هدفمندی یارانه‌ای، تورم را به طور قابل ملاحظه‌ای افزایش داد و منجر به کند شدن رشد غیرنفتی ایران در سال ۲۰۱۱ گشت. با تشدید تحریم‌های اقتصادی، انعطاف‌پذیری بیشتر نرخ ارز کمک نمود که از تولید تا حدودی محافظت شود. اما از آنجا که سیاست‌های پولی همچون گذشته ماند، این انعطاف‌پذیری به افزایش شدید تورم انجامید. روی‌هم‌رفته، سیاست‌های کلان اقتصادی در افزایش قابل ملاحظه و نوسانی تورم و تولید از میانه دهه ۲۰۰۰ نقش داشتند و آسیب‌پذیری‌های شرکت‌های بزرگ و بخش مالی همراه با سطوح بالای بیکاری، اکنون بروز نموده است. هرچند محافظت کامل از اقتصاد در برابر شوک‌های اخیر، برای مقامات ایران کاری دشوار می‌نمود، اما چارچوب سیاستی اتخاذ شده، انعطاف‌پذیری کافی را نداشت و واکنش سیاستی به شوک‌ها، در زمان مناسب، به‌طور هماهنگ و به خوبی اجرا نشد.

مجموعه تحریم‌های محدودکننده صادرات نفت، زنجیره عرضه برخی بخش‌های کلیدی (همچون خودروسازی) و معاملات بانک‌های بین‌المللی و داخلی، توانایی ایران در انجام معاملات بین‌المللی جاری و سرمایه را تضعیف نمود و منجر به کاهش شدیدی در درآمد شد. تولید نفت به کمترین میزان خود در بیست سال اخیر رسید، عایدات حاصل از صادرات نفت به کمتر از نیم (در حدود ۱۵ درصد تولید ناخالص داخلی) کاهش یافت و ریال، ۸۰ درصد از ارزش خود در بازارهای موازی را از دست داد. بخش‌های کلیدی، نظیر خودروسازی، بارها با توقف تولید مواجه شدند که از جمله دلایل آن می‌توان به قیمت‌گذاری دستوری اشاره نمود. این شوک‌ها آثار رکودی قابل ملاحظه‌ای بر اقتصاد

گذاشت و رشد تولید ناخالص داخلی حقیقی را در حدود ۶ درصد در سال ۱۳۹۱ کاهش داد. در سال ۹۲ نیز تولید ناخالص داخلی در حدود ۲ درصد کاهش یافت.

کیفیت و سودآوری دارایی بانک‌ها به شدت تحت تأثیر تحریم‌ها و سیاست‌های اعتباری سختگیرانه دولت قرار گرفت. وام‌های بازپرداخت نشده به ۱۷ درصد وام‌های سال ۱۳۹۱ رسید (در حدود ۱۰ درصد تولید ناخالص داخلی غیرنفتی) که تا حدود زیادی منعکس‌کننده مشکلات تجارت خارجی و جریان نقدی در بخش شرکت‌ها، بخصوص موسسات تحت مالکیت دولت بود. اعتبارات اعطا شده به بخش خصوصی در دسامبر سال ۲۰۱۳ نسبت به دسامبر ۲۰۱۲، ۲۱ درصد افزایش یافت که بیانگر افت ۶ درصدی به لحاظ حقیقی بود. فعالیت وام‌دهی بانک‌های دولتی در میان بانک‌ها بیشترین افت را داشت زیرا اغلب وام‌گیرندگان آنان را شرکت‌های ناتوان از بازپرداخت تشکیل می‌دادند. علیرغم این چالش‌ها، رشد سپرده‌های بانک‌های بخش خصوصی در دسامبر ۲۰۱۳، تا ۶ درصد از رشد اعتبارات پیشی گرفت.

مازاد حساب جاری به ۶/۵ درصد از تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۹۱ کاهش یافت که تقریباً برابر با نیمی از مقدار آن در سال ۱۳۹۰ بود. عامل اصلی آن افت شدید صادرات نفت بود که کاهش واردات بخشی از آن را جبران کرد. با در نظر گرفتن کسری حساب سرمایه، در مجموع تراز پرداخت‌ها برابر با ۳/۵ درصد از تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۹۱ شد. دارایی‌های خارجی ناخالص بانک مرکزی در پایان سال ۱۳۹۱ به ۱۰۴ میلیارد دلار رسید. نقدینگی دارایی‌های ذخیره رسمی همچنان در مضیقه قرار داشت. متعاقب توافق ایران با گروه ۵+۱ در نوامبر ۲۰۱۳، فروش نفت خام ایران تا یک میلیون بشکه در روز مجاز دانسته شد و دسترسی به ۴/۲ میلیارد دلار از وجوه بلوکه شده در خارج از کشور امکانپذیر گشت. تحریم صادرات پتروشیمی، صنعت خودروسازی و تجارت طلا و فلزات گرانبها نیز موقتاً برداشته شد که درآمد ایران را ۱/۵ میلیارد دلار افزایش داد. ایالات متحده و اتحادیه اروپا نیز اقدام به ایجاد کانال‌های مالی برای تسهیل تجارت بشردوستانه با ایران نمودند. تحریم‌ها علیه بانک مرکزی ایران و سایر موسسات مالی داخلی باقی ماند.

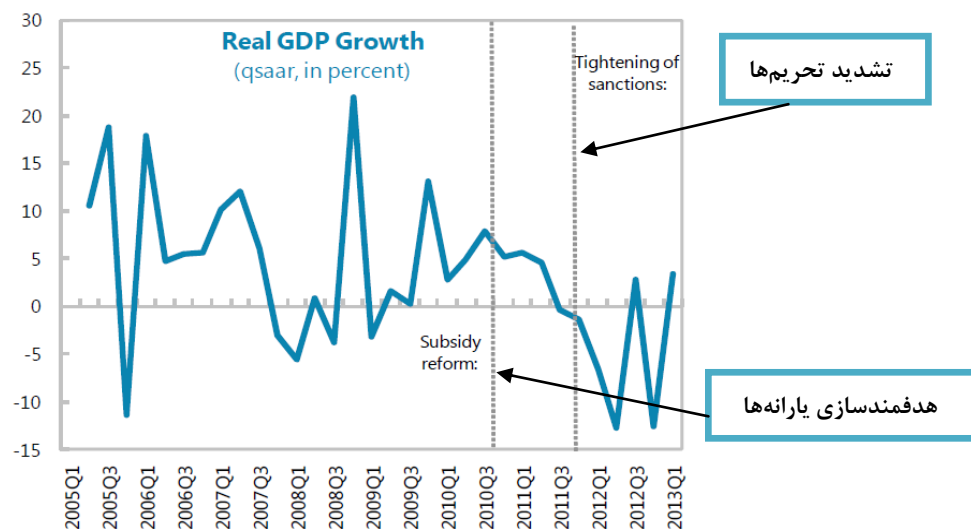
۳-۱- اثر تحریم بر متغیرهای کلان اقتصاد ایران

۳-۱-۱- رشد تولید ناخالص داخلی

نمودار زیر روند رشد تولید ناخالص داخلی حقیقی و اثر تشدید تحریم‌ها در سال ۲۰۱۱ بر آن را نشان می‌دهد. روند نزولی نرخ رشد با شروع هدفمندی یارانه‌ها آغاز شده است. در سال ۱۳۹۰ رشد تولید ناخالص داخلی حقیقی به هزینه عامل، برابر ۳ درصد محاسبه شده است. با تشدید تحریم‌ها، رشد در سال بعدی به ۵/۸- رسید و در سال ۹۲ نیز رشدی برابر ۱/۷- بدست آمد. پیش‌بینی می‌شود با تخفیف احتمالی تحریم‌ها رشد در سال ۱۳۹۳ به ۱/۵ درصد و در سال ۱۳۹۴ به ۲/۳ درصد برسد. همانطور که ملاحظه می‌شود روند نزولی رشد پیش از شروع تحریم‌ها وجود

داشت و این خود نمایانگر میزان بالایی از آسیب‌پذیری است. به اعتقاد بسیاری از کارشناسان، شوک تحریم‌ها تنها وضعیت رو به وخامت اقتصاد ایران را تشدید نمود.

نمودار ۱- روند رشد تولید ناخالص داخلی حقیقی (۲۰۰۵-۲۰۱۳)

مأخذ: صندوق بین‌المللی پول (۲۰۱۴)

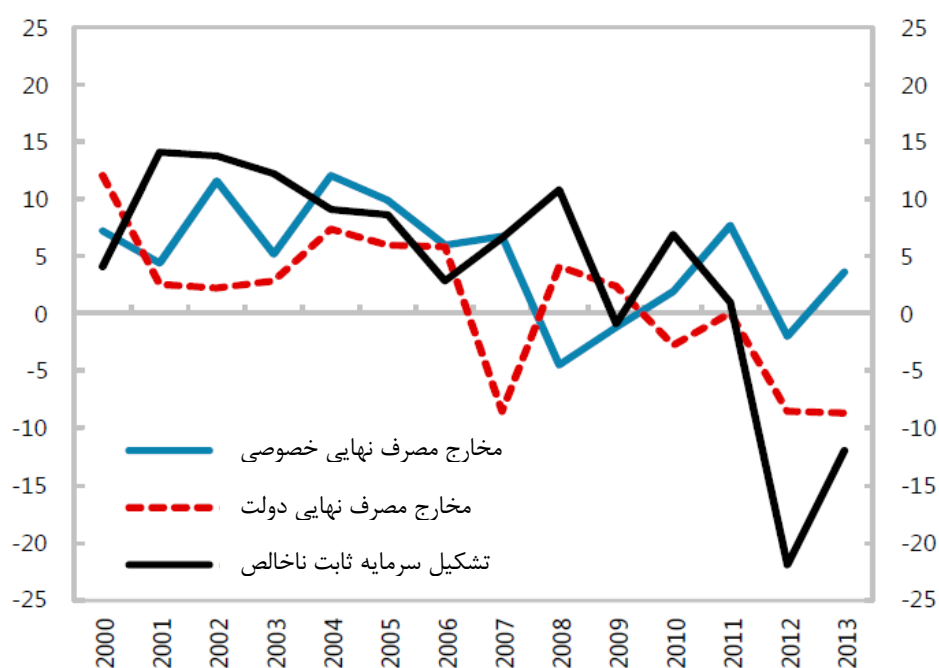
۳-۱-۲- تقاضا

با تعمیق رکود اقتصادی در کنار تورم لجام‌گسیخته، مخارج مصرف‌نهایی نیز کاهش یافت، به‌طوری‌که شاهد کاهش مخارج مصرفی‌نهایی دولت تا ۸- درصد بودیم. مخارج مصرف‌نهایی بخش خصوصی نیز روندی کاهشی و نوسانی را تجربه نمود. تشکیل سرمایه ثابت ناخالص پس از تشدید تحریم‌ها در سال ۲۰۱۱ بشدت کاهش یافت. نمودار ۲ اجزای تقاضا را در دوره زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۳ نمایش می‌دهد. روند آبی‌رنگ بیانگر مخارج مصرف‌نهایی خصوصی، روند قرمز رنگ بیانگر مخارج مصرف‌نهایی دولت و روند سیاه‌رنگ بیانگر تشکیل سرمایه ثابت ناخالص است. چنانچه مشاهده می‌شود تقاضای داخلی اکنون رو به بهبود است.

۳-۱-۳- تولید و صادرات نفت

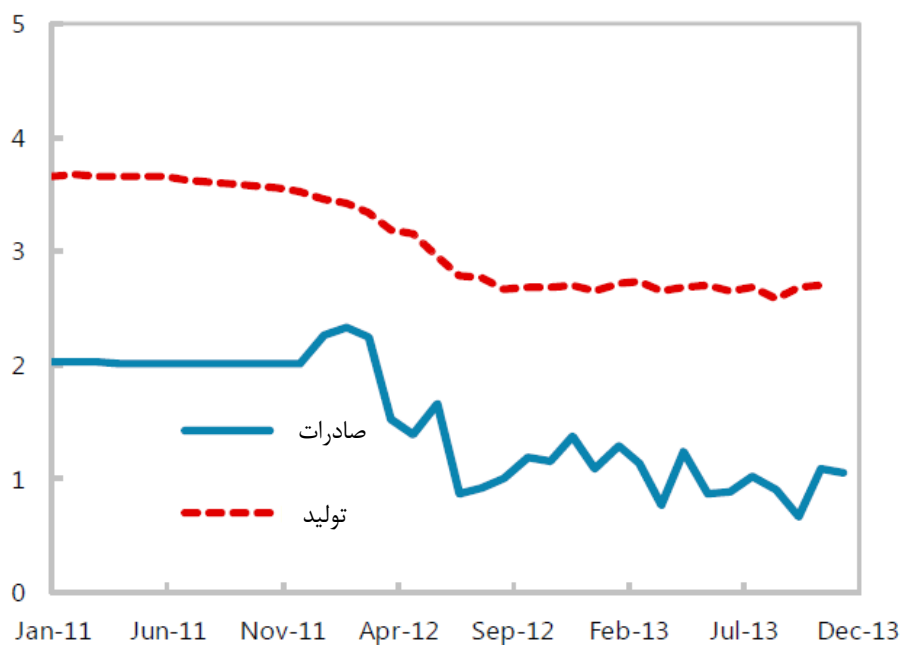
از آنجائیکه عمده درآمد ملی از محل فروش نفت تأمین می‌شود، تحریم‌های اقتصادی اغلب بر روی این بخش متمرکز شدند. روند کاهشی تولید و صادرات نفت در نمودار ۳ نشان داده شده است. روند آبی‌رنگ میزان صادرات نفت خام (میلیون بشکه در روز) و روند قرمز رنگ، میزان تولید نفت خام را نشان می‌دهد. تولید نفت از سال ۲۰۱۱ به شدت کاهش یافته است و صادرات نیز در حدود یک میلیون بشکه در روز باقی مانده است.

نمودار ۲- اجزای تقاضا (درصد رشد) (۲۰۰۰-۲۰۱۳)

مأخذ: همان

نمودار ۳- روند تولید و صادرات نفت خام (میلیون بشکه در روز) (۲۰۱۱-۲۰۱۳)

مأخذ: همان

۳-۱-۴- رشد تولید غیرنفتی

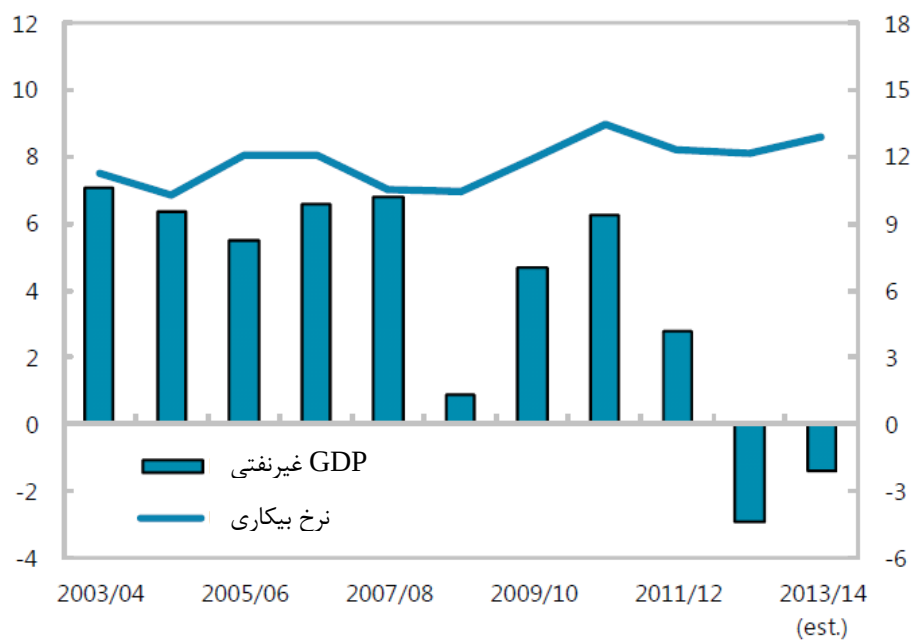
رشد اقتصادی در بخش غیرنفتی با تأثیر گرفتن از تحریم‌ها کاهش یافت. تحریم از طریق افزایش هزینه نهاده‌های تولید (افزایش هزینه واردات کالاهای واسطه‌ای، تورم و غیره) اثری غیرمستقیم بر بخش غیرنفتی گذاشت. البته همانطور که پیش‌تر ذکر شد، ساختار تولید و سرمایه‌گذاری در ایران پیش از تحریم‌ها نیز دچار ناکارآمدی بود و تحریم‌ها تنها اوضاع و شرایط را وخیم‌تر نمود. در نمودار شماره ۴، رشد تولید ناخالص داخلی بخش غیرنفتی به صورت میله‌ای ترسیم شده است. روند صعودی نرخ بیکاری نیز نمایش داده شده است. مطابق نمودار، رشد غیرنفتی نیز با تشدید تحریم‌ها در سال ۲۰۱۱ منفی شده است. از سال ۲۰۱۱ با تشدید تحریم‌ها رشد غیرنفتی منفی شده است.

اساساً ضعف بنیان‌های تولیدی و گسترش بخش نامولد مشخصه اقتصاد ایران است و ساختار نامطلوب تولید یکی از چالش‌های اقتصاد ایران محسوب می‌شود. سهم بالای بخش خدمات در برابر تولید غیرنفتی در ایران آسیبی جدی است. هزینه فعالیت در بخش تولیدی چه پیش و چه پس از تحریم‌ها بالا بوده است و معضل روی آوردن سرمایه‌ها به بخش‌های نامولد که سود چشمگیری را در مقایسه با فعالیت‌های تولیدی به همراه داشتند، همواره در اقتصاد ایران وجود داشته است. لذا همزمان با تحریم‌ها، عرصه بر فعالیت‌های تولیدی تنگ‌تر شد و در عوض، فرصت‌های جدیدی پیش‌روی فعالیت‌های غیرمولد قرار گرفت. نمونه این فرصت‌ها، کسب سود از محل سوداگری ارز و طلا، انتفاع از واردات به بهانه دور زدن تحریم‌ها به هزینه ملی و رواج بیشتر واسطه‌گری است. نبود نظارت و کنترل موثر بر فعالیت‌های اقتصادی مذکور از نقاط ضعف ایران است که تحریم‌ها اثرات سوء آن را تشدید نمود.

۳-۱-۵- تورم

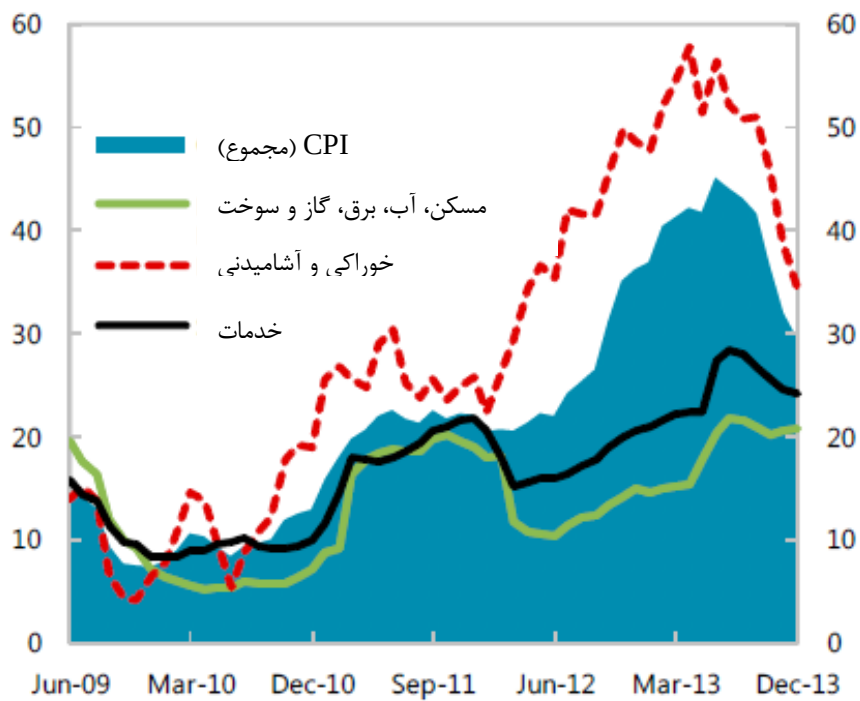
تورم نیز با تشدید تحریم‌ها به شدت افزایش یافت. تورم موجب اختلال در قیمت‌های نسبی می‌شود و کارایی نظام بازار را برای تخصیص منابع کاهش می‌دهد. ضمناً نااطمینانی تورم نیز اثرات منفی بر تصمیمات عاملان اقتصادی بر جای می‌گذارد. در زمان تورم بالا، قیمت انواع کالاهای صنعتی به تناسب تورم تغییر نمی‌کند. همین امر تخصیص منابع را منحرف می‌سازد و افق دید کارفرمایان صنعتی را محدود می‌کند و ریسک فعالیت‌های اقتصادی را برای آنها افزایش می‌دهد. نمودار زیر رشد شاخص قیمت مصرف‌کننده (ناحیه آبی‌رنگ)، رشد قیمت مسکن، آب، برق، گاز و سوخت (روند سبزنگ)، رشد قیمت خوراک و آشامیدنی (روند قرمزنگ) و رشد قیمت خدمات (روند سیاه‌رنگ) را نشان می‌دهد. با آغاز به کار دولت جدید و در اولویت قرار گرفتن مهار تورم، این روندها رو به بهبود گذاشته‌اند. با این وجود در زمان تشدید تحریم‌ها، افزایش تورم منجر به افزایش هزینه‌های تولید و سرمایه‌گذاری شد و آثار منفی خود را بر رشد غیرنفتی گذاشت.

نمودار ۴- بیکاری و رشد غیرنفتی (درصد)

مأخذ: همان

نمودار ۵- تورم (درصد؛ سال به سال)

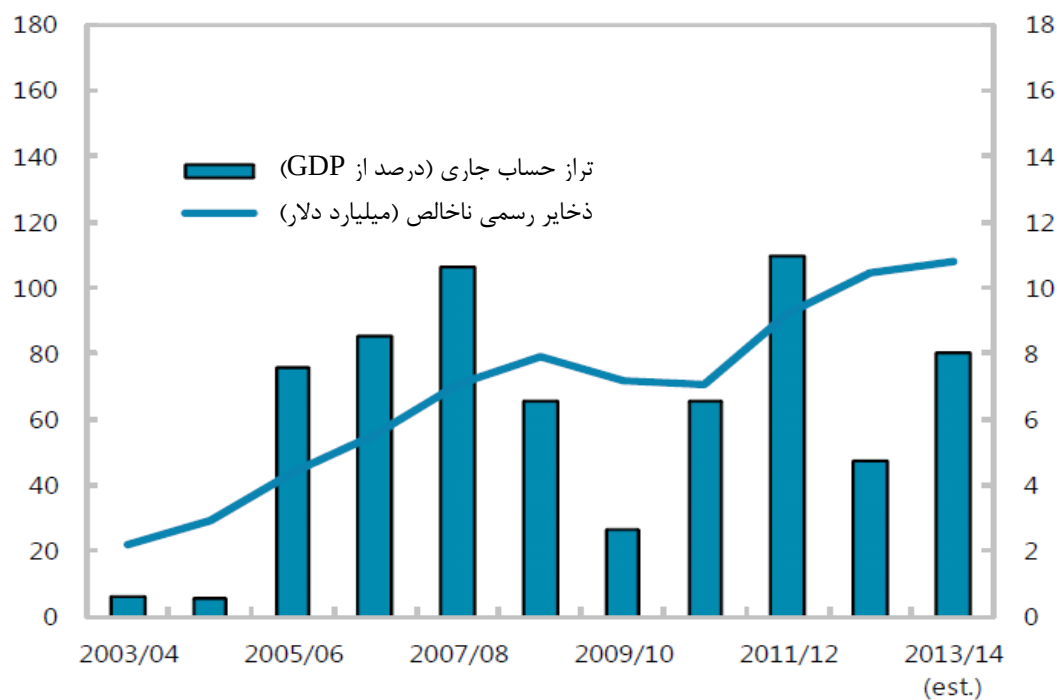

مأخذ: همان

۳-۱-۶- نرخ ارز

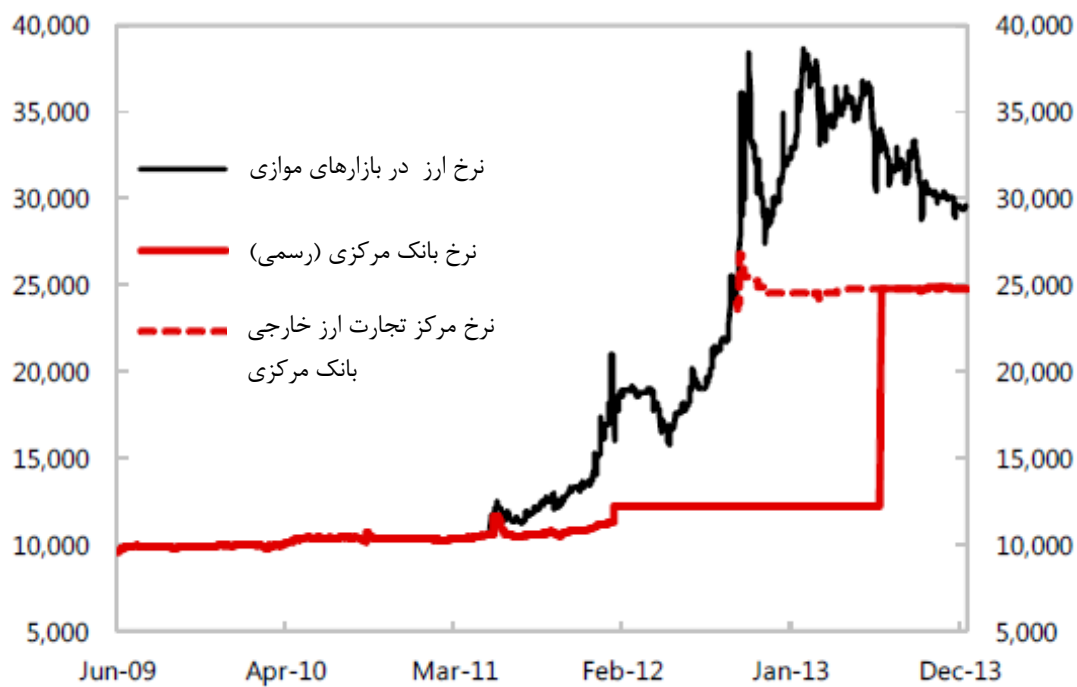
نرخ ارز در زمینه تولید و سرمایه‌گذاری‌های مولد از آن جهت حائز اهمیت است که وابستگی به خارج از شاخصه‌های ساختاری تولید در ایران است. عمده‌تاً در تولید صنعتی در خصوص کالاهای واسطه‌ای، مواد اولیه و کالاهای سرمایه‌ای به خارج از کشور وابسته‌ایم. در حدود ۷۰ درصد از واردات فراوان سال‌های گذشته مربوط به نیاز بخش تولید به مواد اولیه، کالاهای واسطه‌ای و کالاهای سرمایه‌ای بوده است و این وابستگی متأسفانه همچنان در ساختار تولید حفظ شده است. مازاد حساب جاری ایران در چند سال اخیر به شدت کاهش یافته است. این مسأله در نمودار ۶ نشان داده شده است. تراز حساب جاری (درصد از تولید ناخالص داخلی) به صورت میله‌ای ترسیم شده و روند رشد ذخایر رسمی ناخالص (میلیارد دلار) به صورت روند آبی‌رنگ قابل مشاهده است. دریافتی‌های حاصل از صادرات نفت از میانه سال ۲۰۱۲ بیش از ۵۰ درصد افت نموده که عمده‌تاً به دلیل کاهش حجم صادرات نفت بوده است. واردات نیز در نتیجه تضعیف شدید نرخ ارز و هزینه‌های بالاتر انجام فعالیت‌های تجاری بین‌المللی کاهش یافته است. بر این اساس، مازاد حساب جاری از ۱۱ درصد تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۹۰ به ۶/۶ درصد از تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۹۱ رسید. ذخایر ناخالص ارز خارجی ایران در پایان سال ۲۰۱۳ در حدود ۱۱۰ میلیارد دلار، معادل ۱۷ ماه واردات و ۴۹ درصد از پول گسترده (broad money) است. با این حال دشواری‌ها در دسترسی به نظام پرداخت بین‌المللی و انجام پرداخت‌ها به ارزهای قابل تبدیل که به دنبال تشدید تحریم‌ها در سال ۲۰۱۲ رخ داد، نقدینگی و ترکیب ارزهای دارایی‌های خارجی را تحت تأثیر قرار داد. در پی دشواری‌ها در تأمین امنیت اعتبار خارجی برای واردات، بدهی خارجی به ۷ میلیارد دلار (۶ درصد ذخایر ناخالص) افت نمود. نمودار ۷ روند رشد نرخ ارز را نشان می‌دهد. روند سیاه‌رنگ مربوط به نرخ ارز در بازارهای موازی، روند قرمز رنگ ممتد مربوط به نرخ ارز رسمی اعلام شده از سوی بانک مرکزی و روند قرمز رنگ خط‌چین مربوط به نرخ تعیین‌شده در مرکز تجارت ارز خارجی بانک مرکزی است.

نمودار ۶- تراز حساب جاری و ذخایر رسمی ناخالص

مأخذ: همان

نمودار ۷- نرخ ارز (ریال در برابر دلار)

مأخذ: همان

۳-۱-۷- سرمایه‌گذاری و اعتبارات

ضعف کالاهای سرمایه‌ای و محدود شدن سرمایه‌گذاری یکی دیگر از ویژگی‌های ساختار تولید در ایران است. روند نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی در اقتصاد ایران، در مقایسه با سایر کشورها از جایگاه مناسبی برخوردار است. اما رشد اقتصادی مشاهده نمی‌شود. در این راستا باید به طرح‌های نیمه تمام توجه نمود. طولانی شدن زمان انجام پروژه‌ها از مشکلات جدی به شمار می‌رود. در واقع با توجه به آمار سرمایه‌گذاری، جایگاه نسبی ایران نسبت به دیگر کشورها مناسب است اما انباشت سرمایه محدود بوده و به لحاظ کیفی نیز هنوز به حد مطلوب نرسیده است. بسیاری از صاحب‌نظران اعتقاد دارند که مشکل اصلی در زمینه سرمایه‌گذاری، نه کمبود آن، بلکه مدیریت ناکارآمد آن است که از دوجنبه قابل طرح است:

مدیریت تولید؛ به دلیل نبود یا کمبود دانش فنی و تخصصی کافی که لازمه تلفیق بهینه عوامل تولید، از جمله سرمایه است.

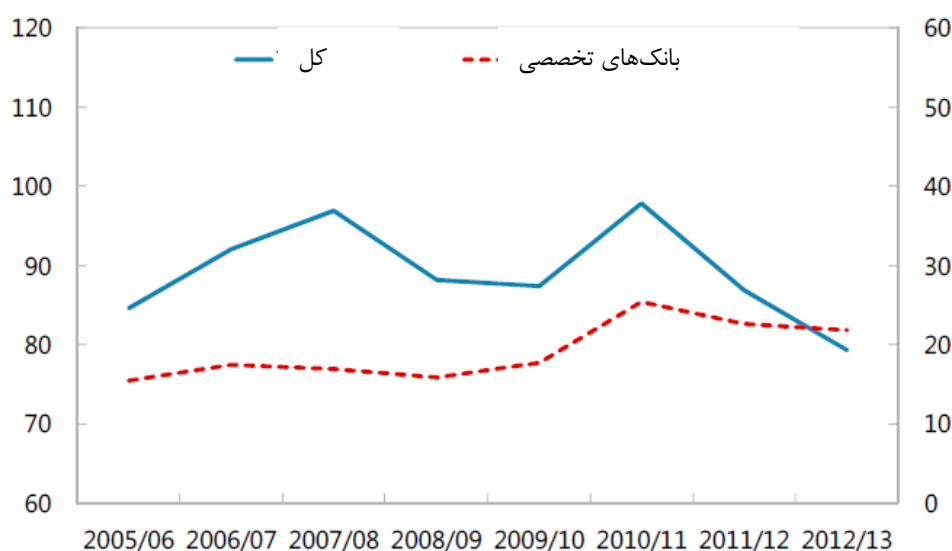
- مدیریت انباشت و جهت‌دهی سرمایه، به نحوی که نقدینگی را اولاً به درستی شناسایی کرده و ثانیاً آن را به مجاری مولد تولیدی و در بهترین شکل ممکن، به سمت تولیدات دارای مزیت نسبی هدایت کند. عدم وجود بازار سرمایه کارآمد در کشور مؤید این معضل است (صفوی، ۱۳۷۸).

در گزارش صندوق بین‌المللی پول پیرامون فرصت‌های سرمایه‌گذاری در ایران آمده است:

«سرمایه‌گذاری خارجی در ایران در بسیاری از صنایع همچون بانکداری، ارتباطات از راه دور، حمل‌ونقل، نفت و گاز محدود یا ممنوع است. سرمایه‌گذاری خارجی نیازمند تأیید رسمی است در حالی که فرآیند آن پر پیچ‌وخم است. روش محاسبه حداکثر سهمی که نهادهای تحت تملک خارجیان مجاز به نگهداری آن هستند، شفاف نیست. مجلس می‌تواند پروژه‌هایی را که خارجیان در آن بخش عمده سهم را در اختیار دارند، وتو نماید. ناآرامی سیاسی و نااطمینانی بر سر تحریم‌های بین‌المللی، سرمایه‌گذاری را بیش از پیش تضعیف می‌کند. اغلب پرداخت‌ها، انتقالات، عملیات اعتباری و مبادلات سرمایه تحت تأثیر محدودیت‌ها یا تأییدات مورد نیاز رسمی می‌باشند. تنها ساکنین دائمی قانونی ایران اجازه خرید زمین را دارند. شرکت‌های خارجی تنها در صورتی که هم تبعه ایران و هم تبعه کشور خود باشند و خریدوفروش خود را از طریق شناسه تجاری ایرانی انجام دهند مجاز به تملک دارایی در ایران هستند». علاوه بر مشکلات پیشین، تحریم‌ها نیز از طریق کاهش تمایل سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های تولیدی که اکنون با مشکلات عدیده‌ای روبرو هستند، اثر سوء خود در زمینه سرمایه‌گذاری را گذاشتند. جاذبه فعالیت‌های غیرمولد و ورود بانک‌ها به این عرصه، تولید را از دریافت سرمایه‌ها بیش از پیش محروم ساخت (صندوق بین‌المللی ژول، ۲۰۱۴).

نمودار ۸ روند اعتبارات اعطا شده به بخش خصوصی را به صورت درصد از تولید ناخالص داخلی غیرنفتی نشان می‌دهد. روند آبی‌رنگ مربوط به تمام بانک‌ها و روند قرمز رنگ مربوط به بانک‌های تخصصی است. چنانچه ملاحظه می‌شود، از آغاز سال ۱۳۹۰ اعتبارات کاهش چشمگیری یافته‌اند.

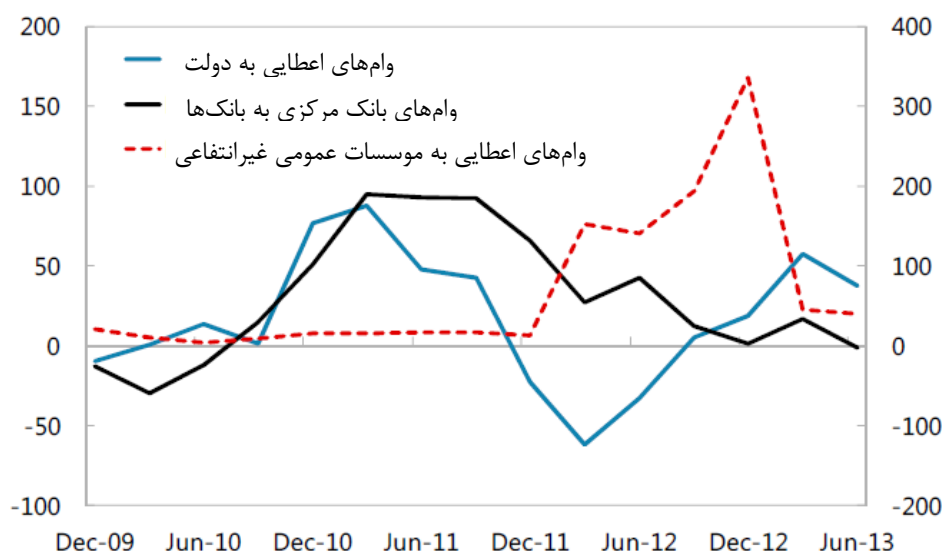
نمودار ۸- اعتبارات اعطایی به بخش خصوصی (درصد از تولید ناخالص داخلی غیرنفتی)

مأخذ: همان

در این سال‌ها، تلاش بانک مرکزی بر پایدارسازی قیمت‌ها به کمک سیاست‌های پولی بوده است. این باور وجود دارد که اثربخشی عملکرد بانک مرکزی به واسطه فرآیندها تصمیم‌گیری نهادی، تضعیف شده است. شورای پول و اعتبار که توسط دولت و نمایندگان بخش خصوصی اداره می‌شود و همچنان مسئولیت اغلب تصمیمات در این زمینه را بر عهده دارد، گاهی دچار تعیین اهداف متعارض شده است. نرخ ارز، ابزار کلیدی سیاست پولی در کنترل شوک‌های اقتصادی شناخته شده و با نرخ‌های سود (بهره) ثابت، نرخ‌های سود (بهره) واقعی به شدت کاهش یافته است. تمامی این موارد منجر به دشواری در پایدارسازی تورم انتظاری گشته که آثار سوء خود بر تولید را گذاشته است. نمودار ۹ روند رشد دارایی‌های بانک مرکزی را نشان می‌دهد. روند آبی‌رنگ مربوط به وام‌های اعطایی به دولت، روند سیاه‌رنگ مربوط به وام‌های بانک مرکزی به بانک‌ها و روند قرمز رنگ مربوط به وام‌های اعطایی به موسسات عمومی غیرانتفاعی می‌باشد. چنانچه ملاحظه می‌شود، نوسانات گسترده‌ای با تشدید تحریم‌ها در سال ۲۰۱۱ رخ داده است.

نمودار ۹- رشد دارایی‌های بانک مرکزی (تغییرات درصدی)

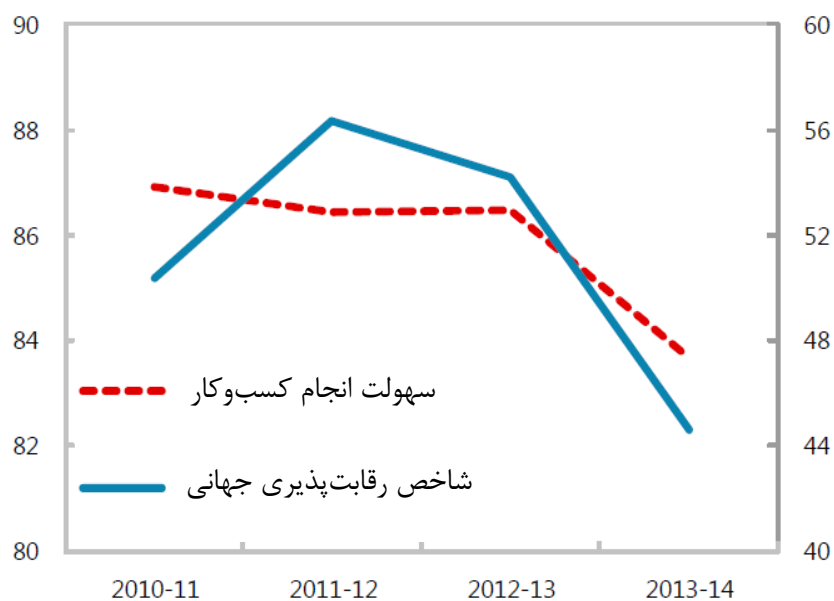

برای آنکه بخش تولید فعال شود نیاز به جذب نیروی کار، مواد اولیه و حامل‌های انرژی است تا بخش مولد داخلی بتواند هزینه‌های مالی بانک‌ها را بپردازد. در شرایطی که دستمزدها در حدود ۸ درصد و حامل‌های انرژی ۲۰۰ تا ۵۰۰ درصد افزایش داشته‌اند که به تبع آن، هزینه حمل کالا بین ۳۰ تا ۵۰ درصد افزایش پیدا کرده است و چون تولیدات، اکثراً سنگین وزن هستند (مثل سیمان یا فولاد) و افزایش هزینه حمل و نقل اثر فراوانی در افزایش قیمت تمام شده می‌گذارد، در نتیجه هزینه‌های تولید بسیار بالا می‌رود. افزایش سود تسهیلات بانکی نیز باعث شده تا قیمت تمام شده بیش از این افزایش یابد. در نتیجه‌ی افزایش بهای ارز، قیمت مواد اولیه، قطعات یدکی وارداتی، ماشین‌آلات وارداتی نیز به همان نسبت گران شده است. دور زدن تحریم‌ها نیز خود هزینه اضافی تحمیل می‌نماید. بنابراین بخش تولید رقم بالایی از نقدینگی را نیاز دارد تا بتواند با پوشش دادن هزینه‌های افزایش‌یافته، به تولیدات قبلی خود ادامه دهد. در سراسر دنیا این نقدینگی توسط نظام بانکی تأمین می‌شود. اما اعطای تسهیلات در نظام بانکی مشروط به آن است که جذب سپرده نماید. سپرده‌ها نیز باید از پس‌انداز مردم تأمین شود. زمانی که قدرت خرید مردم کاهش بیابد، سپرده‌گذاری‌های آنها نیز افت می‌کند.

۳-۱-۸- فضای کسب‌وکار

مطابق گزارش ۲۰۱۴ صندوق بین‌المللی در مورد ایران، وضعیت فضای کسب‌وکار در سال‌های اخیر روندی نزولی داشته است. روند متغیر سهولت در انجام کسب‌وکار و شاخص رقابت‌پذیری جهانی ایران طی سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۳ در نمودار ۱۰ آمده است. هر دوی این شاخص‌ها همزمان با تشدید تحریم‌ها رو به کاهش گذاشته‌اند.

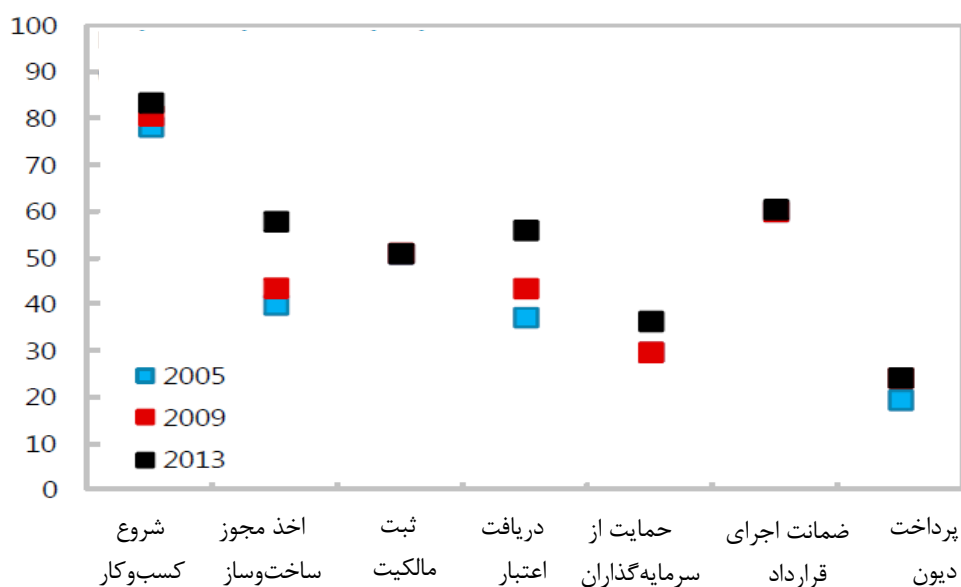
نمودار ۱۰- تکامل محیط کسب و کار (بالا تر = بهتر)

مأخذ: همان

وضعیت ایران در حوزه های آغاز کسب و کار، کسب مجوز ساختمان سازی، ثبت دارایی، اخذ اعتبار، محافظ از سرمایه گذاران، اجرای قراردادهای و حل مشکل مطالبات معوق در سال های ۲۰۰۵، ۲۰۰۳ و ۲۰۱۳ در نمودار ۱۱ مورد مقایسه قرار گرفته است. مطابق این نمودار، انجام کسب و کار در ایران همچنان در بسیاری از حوزه های کلیدی دشوار است.

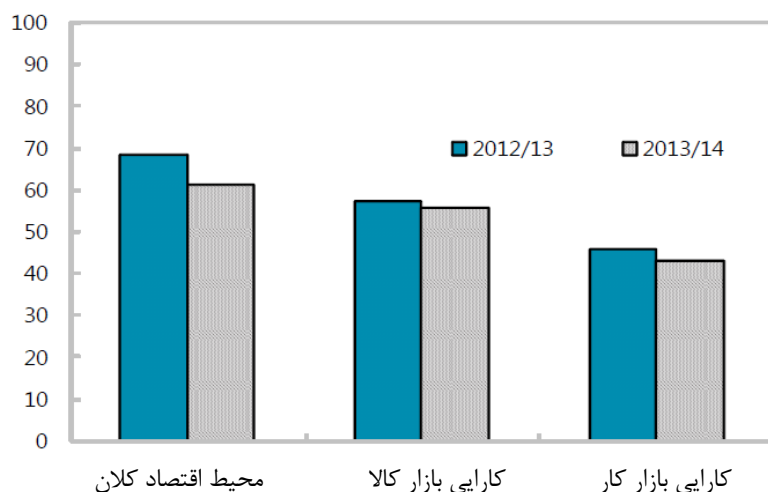
نمودار ۱۱- معیارهای انجام کسب و کار (درصد؛ بالاتر = بهتر)

مأخذ: همان

متغیرهای کلیدی ارتقاءدهنده کارایی نیز همچنان روندی نزولی دارند. در نمودار ۱۲ سه متغیر محیط اقتصاد کلان، کارایی بازار کالا و کارایی بازار کار در سال‌های ۹۱ و ۹۲ نشان داده شده است. تشدید تحریم‌ها را می‌توان در این افت موثر دانست.

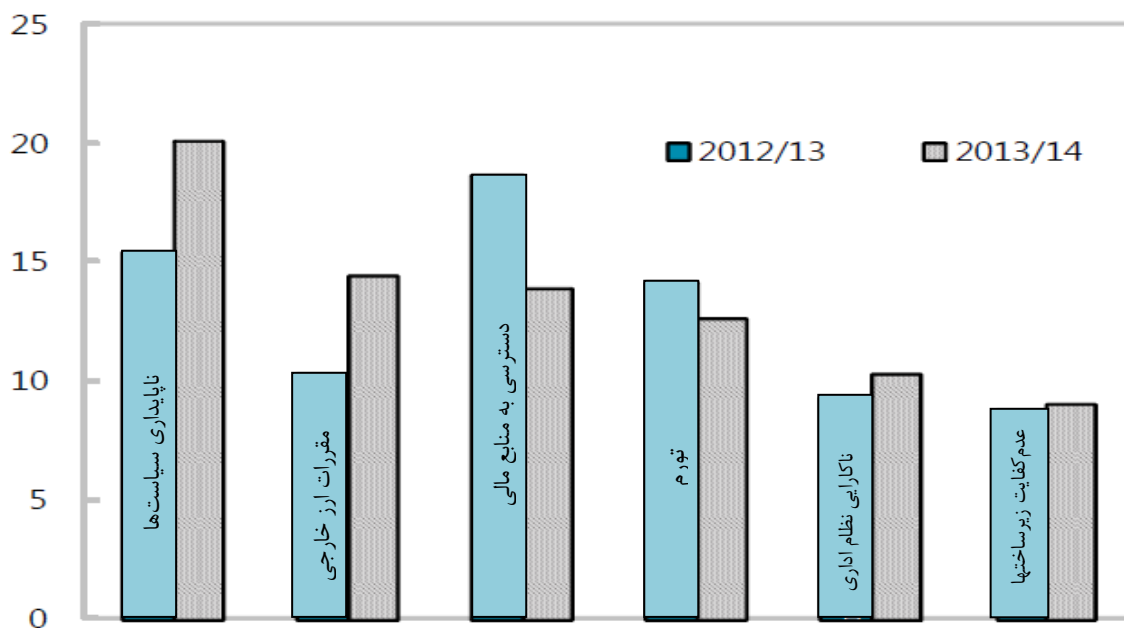
نمودار ۱۲- افت رقابت‌پذیری

مأخذ: همان

در اجرای سیاست‌های مربوط به فضای کسب‌وکار، اولویت‌هایی مدنظر قرار گرفته‌اند. بر همین اساس دسترسی به منابع مالی و تورم بهبود یافته‌اند اما ناپایداری سیاست‌ها، مقررات مربوط به ارز خارجی، ناکارایی نظام اداری و ناکافی بودن زیرساخت‌ها در سال ۹۲ نسبت به سال ۹۱ افزایش یافته است. این متغیرها که روند آنها در نمودار ۱۳ نمایش داده شده است، موانع اصلی رشد به حساب می‌آیند. ناپایداری سیاست‌ها و مقررات مربوط به ارز خارجی بیش از دیگر مشکلات رشد نموده‌اند.

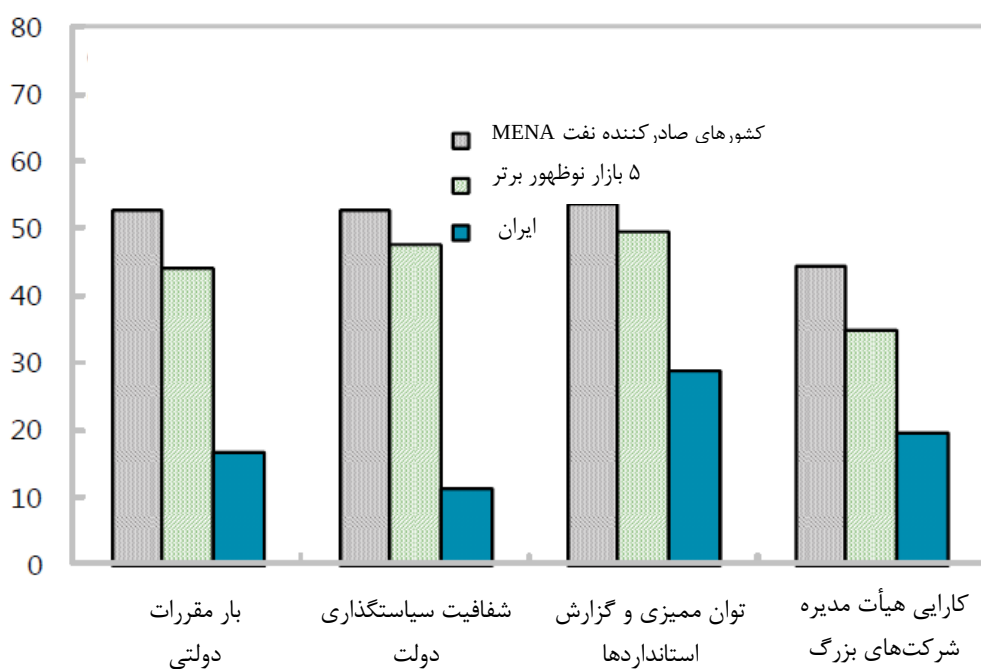
نمودار ۱۳- موانع اصلی رشد (کمتر = بهتر)

مأخذ: همان

لازم است اولویت‌های سیاستی ایران از طریق اصلاحات برای ارتقاء اثربخشی دولت و شرکت‌های بزرگ پشتیبانی کردند. نمودار ۱۴ به مقایسه چهار مولفه بار مقررات دولت، شفافیت سیاستگذاری دولت، توان ممیزی و گزارش استانداردها و کارایی هیئت مدیره شرکت‌های بزرگ در ایران، کشورهای صادرکننده نفت MENA و ۵ بازار نوظهور برتر (میانگین) می‌پردازد. ایران وضعیت مناسبی در هیچ یک از این متغیرها ندارد.

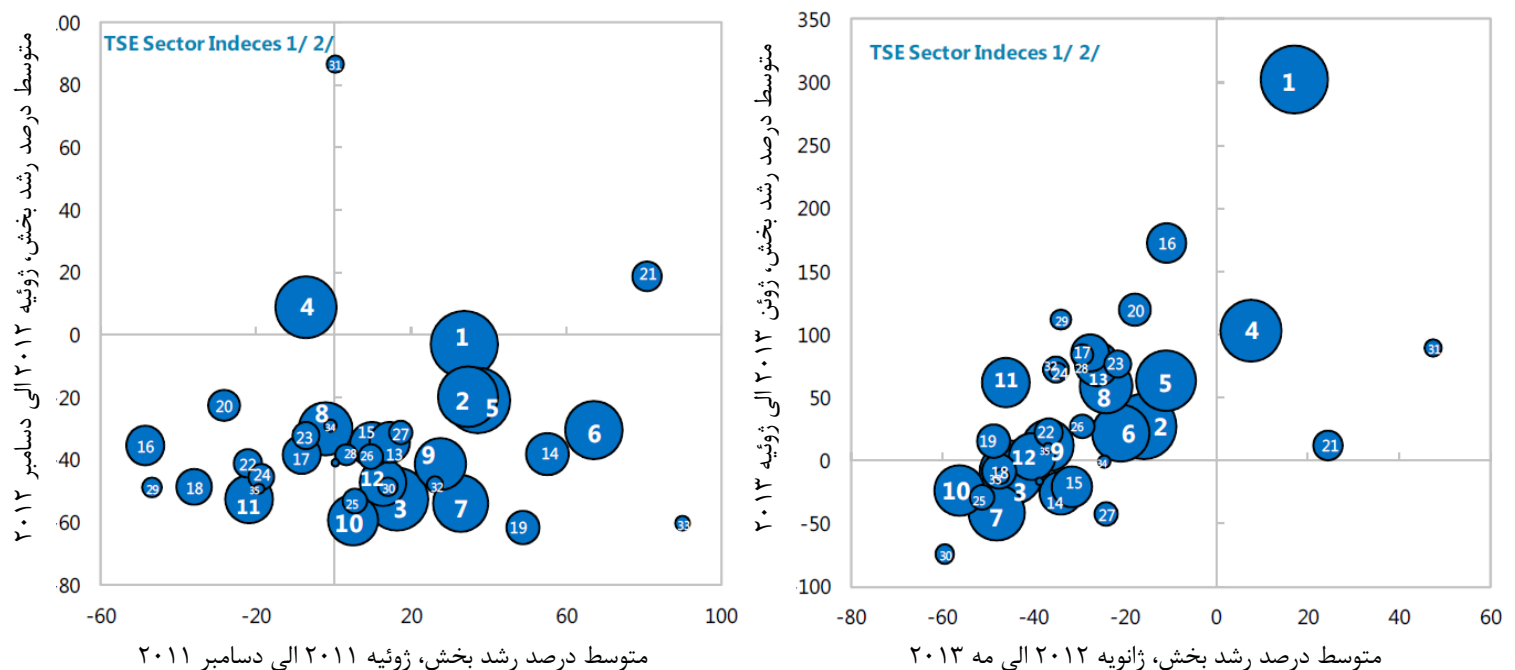
نمودار ۱۴- ملزومات اساسی انجام کسب‌وکار

مأخذ: همان

اغلب بخش‌های که تحت تأثیر منفی تحریم‌ها قرار گرفته بودند، به‌ویژه پس از انتخابات منجر به روی کار آمدن دولت جدید، در حال بهبود هستند. در هر یک از دو نمودار زیر، رشد صنایع و بخش‌های مختلف اقتصادی در دو بازه زمانی مقایسه شده است. نمودار سمت چپ بازه زمانی ژوئیه ۲۰۱۱ تا دسامبر ۲۰۱۱ و ژوئیه ۲۰۱۲ تا دسامبر ۲۰۱۲ و نمودار سمت راست ژانویه ۲۰۱۲ تا می ۲۰۱۳ و ژوئن ۲۰۱۳ تا ژوئیه ۲۰۱۳ را در بر می‌گیرد. هر یک از نواحی چهارگانه به ترتیب پادساعت‌گرد سناریوهای زیر را ارائه می‌نمایند: ناحیه اول- رشد مثبت برای هر دو بازه زمانی؛ ناحیه دوم- رشد مثبت برای دوره زمانی فعلی و رشد منفی برای دوره زمانی پیشین؛ ناحیه سوم- رشد منفی برای هر دو دوره زمانی؛ ناحیه چهارم- رشد منفی برای دوره زمانی فعلی و رشد مثبت برای دوره زمانی پیشین. دوایر، نرخ‌های رشد محاسبه شده از طریق نرخ بازار سهام موازی را نشان می‌دهند که در واقع متوسط هندسی نرخ‌های رشد هستند. ارقام روی دوایر، رتبه هر بخش به لحاظ بازار سرمایه را بیان می‌کند. ابعاد دوایر سهم نسبی هر بخش از بازار را نشان می‌دهد. نام بخش‌ها بر طبق رتبه‌بندی رشد در جدول ۲ آمده است (گزارش صندوق بین‌المللی پول، ۲۰۱۴).

نمودار ۱۵- تغییر ارزش سرمایه بخش‌های مختلف بر حسب شاخص قیمت سهام

جدول ۲- رتبه‌بندی بخش‌های صنعت بر اساس رشد آنها

۱- محصولات شیمیایی و مرتبط با آن (۲۲/۹٪)	۱۳- محصولات غذایی (۱/۶٪)	۲۵- لیزینگ مالی (۰/۲٪)
۲- فلزات ساده (۱۴/۷٪)	۱۴- رایانه و فعالیت‌های مرتبط (۱/۰٪)	۲۶- سرامیک و کاشی (۰/۲٪)
۳- واسطه‌گری پولی (۱۱/۳٪)	۱۵- مسکن و ساختمان‌سازی (۰/۸٪)	۲۷- ابزار پزشکی و دقیق (۰/۱٪)
۴- نفت پالایش‌شده و محصولات آن (۱۰/۸٪)	۱۶- حمل‌ونقل و انبارداری (۰/۶٪)	۲۸- کاغذ و محصولات مرتبط (بیش از ۰/۱٪)
۵- سنگ معدن فلزات (۹/۰٪)	۱۷- استخراج نفت و گاز (۰/۵٪)	۲۹- رادیو، تلویزیون و تجهیزات ارتباطی (بیش از ۰/۱٪)
۶- صنایع متنوع (۷/۸٪)	۱۸- بیمه و مزایا (۰/۵٪)	۳۰- چرم (بیش از ۰/۱٪)
۷- پست و ارتباطات از راه دور (۴/۳٪)	۱۹- ماشین‌آلات الکتریکی (۰/۴٪)	۳۱- کشاورزی (بیش از ۰/۱٪)
۸- سیمان، آهک و گچ (۳/۱٪)	۲۰- لاستیک و محصولات پلاستیکی	۳۲- نساجی (بیش از ۰/۱٪)
۹- شرکت‌های سرمایه‌گذاری (۲/۴٪)	۲۱- شکر و محصولات مرتبط	۳۳- ذغال و ذغال‌سنگ (بیش از ۰/۱٪)
۱۰- وسائط نقلیه موتوری (۲/۳٪)	۲۲- ماشین‌آلات و تجهیزات (۰/۴٪)	۳۴- انتشارات و چاپ رسانه‌ای (بیش از ۰/۱٪)
۱۱- خدمات فنی و مهندسی (۲/۰٪)	۲۳- سایر محصولات معدنی غیرفلزی (۰/۳٪)	۳۵- چوب و محصولات مرتبط (بیش از ۰/۱٪)
۱۲- داروسازی (۱/۹٪)	۲۴- محصولات ساخت فلزی (۰/۳٪)	۳۶- سایر معادن (بیش از ۰/۱٪)

مأخذ: همان

همانطور که مشاهده می‌شود تراکم صنایع از ناحیه چهارم (رشد منفی برای دوره زمانی فعلی و رشد مثبت برای دوره زمانی پیشین) به ناحیه دوم (رشد مثبت برای دوره زمانی فعلی و رشد منفی برای دوره زمانی پیشین) انتقال یافته که حاکی از روند رو به بهبود آن است.

۲-۳- هزینه تحریم‌ها

در جدول زیر اثرات تحریم‌های تجاری و مالی و هزینه کل تحریم‌های اقتصادی بر اقتصاد ایران که توسط محققین مختلف در ادبیات موضوع تحریم برآورد گردیده، ذکر شده است. اچ بریگ، عسکری و دیگران، IIE و تربت، برآوردهایی را با استفاده از متدولوژی‌های مدل جاذبه، زیان رفاهی، مدل رهبری قیمت و روش قضاوت کارشناسی در مورد اثرات تحریم‌های مذکور انجام داده‌اند که نتایج مطالعات آنان در جدول زیر آورده شده است.

جدول ۳- برآورد هزینه تحریم‌های ایالات متحده بر ایران (میلیون دلار در هر سال)

علت آسیب اقتصادی	ارنست اچ بریگ	عسکری و دیگران	IIE	تربت
هزینه تحریم‌های تجاری				
- ممنوعیت واردات ایالات متحده (غیرنفتی) از ایران	۷۰۰-۱۳۰۰	۲۷	۵۰۰	۱۴۰
- ممنوعیت صادرات ایالات متحده به ایران	۵۰۰-۱۰۰۰	-	-	۵۸
- ممنوعیت فروش نفت به کشورهای ثالث	۵۰۰-۸۰۰	۲۷	۱۰۰	۸۲
	۱۰۰	-	۴۰۰	۰
هزینه تحریم‌های مالی				
- ممنوعیت سرمایه‌گذاری و تحریم‌های ILSA بر کشورهای ثالث (بیع متقابل)	۸۰۰-۱۳۰۰	۱۱۶۰-۱۳۲۰	۲۵۰	۶۳۷
- فشار ایالات متحده برای محدود کردن کمک‌های اقتصادی، وام و غیره	۳۰۰-۵۰۰	۷۰۰-۸۴۰	۲۵۰	۲۶۶
- هزینه‌های سوآپ و خطوط لوله نفتی	۵۰۰-۸۰۰	۷۰-۹۱	-	۸۵
	-	۳۹۰	-	۲۸۶
هزینه کل تحریم‌ها (آسیب کل اقتصادی)				
- کل هزینه تحریم‌ها به صورت درصدی از صادرات ایران در سال ۲۰۰۰	۱۵۰۰-۲۶۰۰	۱۱۸۷-۱۳۴۸	۷۵۰	۷۷۷
- هزینه کل به صورت درصدی از GDP ایران در سال ۲۰۰۰	%۵/۳- %۹/۱	%۴/۱- %۴/۷	%۲/۶	%۲/۷
- هزینه سرانه تحریم‌ها بر اساس جمعیت ۶۴ میلیونی در سال ۲۰۰۰	%۲/۱- %۳/۶	%۱/۶- %۱/۹	%۱/۱	%۱/۱
	%۲۳/۴- %۴۰/۵	%۱۸/۵- %۲۱/۱	%۱/۱	۱۲/۱
			۱۱/۷	

مأخذ: صیادی و برشکلی (۱۳۹۱)

۴- سیاست‌های پیشنهادی

برای حل مشکلات و چالش‌هایی که پیش‌تر ذکر آن رفت، راهکارهای ذیل پیشنهاد می‌گردد:

- اتخاذ استراتژی‌های مناسب توسعه‌ای در زمینه تولید و سرمایه‌گذاری و اصلاح نظام برنامه‌ریزی در این حوزه‌ها
- حرکت به سمت اقتصاد بدون نفت
- ایجاد نظام بانکی کارآمد و جهت‌گیری مسیرها به سمت تولید
- مهار و محدود کردن بخش نامولد
- پرهیز از افتتاح طرح‌های سرمایه‌گذاری فراوان
- اتخاذ استراتژی مناسب تجاری و سیاست‌های متناسب با آن (نظیر اتخاذ سیاست جایگزینی واردات در مورد کالاهای سرمایه‌ای و واسطه‌ای، متنوع‌سازی شرکای تجاری و امثال آن)
- انقیاد نسبت به حاکمیت علم بر تصمیم‌گیری‌ها
- محدود کردن رشد نقدینگی و ارتقای کیفیت آن
- تقویت بخش خصوصی واقعی و بخش عمومی
- تقویت مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی دولت از طریق گسترش قدرت مطبوعات و رسانه‌های ارتباطی

۵- پژوهش‌های آتی پیشنهادی

با توجه به پیش گفته‌ها و مسایل مسکوت مانده در این رابطه، پیشنهاد می‌شود در مطالعات آتی به موارد زیر نیز نگاه جدی‌تری شود.

- شناخت تاثیرات تحریم بر بازار سرمایه کشور
- شناخت و بررسی شرکاء تجاری جایگزین و تحلیل آثار آن بر تولید ملی
- تاثیر تحریم‌های اقتصادی بر ساختار فناوری و روش‌های فنی تولید در بنگاه‌های اقتصادی
- بررسی تاثیر تحریم اقتصادی بر امکان‌پذیری و اثربخشی راهبردهای تجاری و صنعتی کشور
- چالش‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای استفاده از مسیرهای غیررسمی واردات
- شناخت و ارزیابی آثار تحریم بر نحوه تخصیص بودجه دولت و آثار مترتب بر آن
- بررسی اقتصاد غیررسمی و آثار اعمال تحریم بر آن
- بررسی تاثیر تحریم‌ها بر شفافیت بخش عمومی و فساد اقتصادی
- شناسایی و مقایسه تحلیلی سطح خرد بر بنگاه‌های برنده و بازنده تحریم اقتصادی

ضمائم

فرم های بازخوانی مقالات، پایان نامه و گزارش های پژوهشی

۱- مشخصات پژوهش های علمی پیرامون

جدول ۴- مشخصات پژوهش های علمی بررسی اثرات تحریم در تولید و سرمایه گذاری های مولد

شماره	عنوان	نویسنده	سال انجام	مهم ترین نتایج
۱	تحریم فرش ایران، تهدید یا فرصت؟	دکتر سید جلال الدین بصام	۱۳۸۹	تحریم، یک شمشیر دو لبه است که یک لبه آن بر کشور تحریم شده، فشار وارد م یآورد و لبه دیگر آن متوجه تحریم کنندگان است.
۲	اثرات مستقیم و غیر مستقیم تحریم	سهراب شهابی		سیاست تحریم ایران نتوانسته است ایران را به انزوا بکشد و فشار اقتصادی را افزایش داده و باعث نارضایتی شود، در نتیجه این سیاست شکست خورده است.
۳	آثار تحریم های تجاری و مالی بر اقتصاد ایران: تجزیه و تحلیل تاریخی	کاظم یآوری، رضا محسنی	۱۳۸۸	هزینه تحریم تجاری و مالی در ایران حدود ۱/۱ درصد تولید ناخالص داخلی ایران برآورد شده است. تأثیرات تحریم های تجاری بر صادرات غیرنفتی ایران و واردات کالاهای سرمایه ای اثرات معنادارتری نسبت به تحریم صادرات نفتی ایران داشته است.
۴	بررسی آثار تحریم بر اقتصاد ایران با تاکید بر تجارت خارجی	صمد عزیز نژاد، دکتر سید محمدرضا سید نورانی	۱۳۸۸	تحریم های اقتصادی موجب افزایش هزینه واردات شده است. تجار و بازرگانان ایرانی به دلیل وجود محدودیت در اعتبارات اسنادی، حواله ها و ضمانت نامه ها دچار مشکلات فراوانی شده اند، اما تجارت ایران هرگز از فعالیت باز نایستاده است.
۵	سنجش میزان آسیب پذیری بخش های مختلف اقتصادی از محدودیت واردات	دفتر مطالعات اقتصادی	۱۳۹۱	به دلیل وابستگی فعالیت های اقتصادی به واردات کالاها و خدمات، توان تولیدی در تمامی بخش های اقتصادی در شرایط ویژه قرار گرفته است. میزان این آسیب پذیری در بخش های مختلف، متفاوت است. با محدود شدن واردات، ترتیب و ترکیب اولویت بندی سرمایه گذاری در بخش های اقتصادی تغییر خواهد کرد.
۶	هماهنگی و تلفیق برنامه های عملیاتی برنامه پنجم توسعه	اسفندیار جهانگرد	۱۳۹۲	سازوکارهای موجود اقتصاد نمی تواند کلان اقتصاد را در شرایط ویژه تحریم مدیریت نماید. با توجه به ساختار تولید کشور در شرایط محدودیت های ارزی، اتکاء به بخش کشاورزی و خدمات و صنایع و معادن که کمتر به ارز وابستگی دارند ضروری است.
۷	مدیریت اقتصادی کشور در شرایط تحریم (چالش ها و راهبردها)	عبدالرسول قاسمی	۱۳۹۲	تحریم ها از طریق افزایش قیمت کالاهای وارداتی و هزینه های مبادله و همچنین کاهش سرمایه در گردش تولیدکنندگان بر شرایط تولید سرمایه گذاری در ایران اثر منفی گذاشته است.

شماره	عنوان	نویسنده	سال انجام	مهم ترین نتایج
۸	بررسی اثر تحریم های بانکی و برخی از متغیرهای اقتصادی و بانکی بر نسبت مطالبات معوق ارزی	مهرداد سپه وند. محسن بوالحسنی	۱۳۹۲	اثر تحریم به صورت آنی بر فعالیت های ارزی بانک شامل: گشایش اعتبارات و پروات اسنادی، ضمانتنامه های ارزی، حوالجات ارزی و ... می باشد که این امر باعث خواهد شد جریان تجاری مشتریان بانک با مشکل مواجه گردد که مآلا احتمال بازپرداخت مطالبات به شدت کاهش خواهد یافت.
۹	بررسی اثرات تحریم های اقتصادی بر عملکرد شرکت های دانش بیان کشور	فخاری و همکاران	۱۳۹۲	بزرگترین اثر مثبت تحریم "افزایش موانع واردات محصولات خارجی و ایجاد شرایط مناسب جهت بومی سازی تولید این محصولات" برای شرکتهای دانش بنیان است. نوسانات نرخ ارز، تورم و بی ثباتی های اقتصادی، عدم امکان برنامه ریزی و غیر قابل پیش بینی بودن آینده اصلی ترین اثر منفی مستقیم تحریم بر عملکرد شرکت های دانش بنیان است. رکود صنعت و کاهش رونق بازار داخل و در نتیجه مشکلات متعدد فروش و بازاریابی و مشکلات مالی منتج از آن مهم ترین اثر منفی غیرمستقیم تحریم است. محدودیت سیستم بانکی کشور و عدم امکان همکاری آنان با بانک های بین المللی به ویژه محدودیت امکان گشایش اعتبارات اسنادی در کنار محدودیت دسترسی به تجهیزات، مواد اولیه و ابزار لازم برای شرکت های دانش بنیان نیز موانع و آثار منفی مهم دیگر اعمال تحریم هستند.

۲- فرم بازخوانی کتابها، پایان نامه ها، مقالات پژوهشی

در موضوع: بررسی اثرات تحریم در تولید و سرمایه‌گذاری‌های مولد
بازخوان: تاریخ بازخوانی: محل بازیابی: فصلنامه گلجام

الف- مشخصات کلی

۱. عنوان گزارش: تحریم فرش ایران، تهدید یا فرصت؟
۲. نوع گزارش: مقاله
۳. دانشگاه (سازمان) محل تولید گزارش: موسسه آموزش عالی علمی کاربردی جهاد کشاورزی
۴. نویسنده (نویسندگان): دکتر سید جلال الدین بصام
۵. استاد راهنما(ناظر)
۶. سال شروع: ۱۳۸۹
۷. سال پایان: ۱۳۸۹
۸. محل انتشار: فصلنامه گلجام

ب- مشخصات روش شناختی

۹. مهمترین نتایج:
 - تحریم، یک شمشیر دو لبه است که یک لبه آن بر کشور تحریم شده، فشار وارد می‌آورد و لبه دیگر آن متوجه تحریم کنندگان است.
 - در سال‌های قبل از تحریم اول، ایران مقام اول صادرات فرش به این کشور را داشت و هرچند در سال‌های بعد، جایگاه نخست در این زمینه هرگز از آن ایران نشد و کشور هند این مقام را به دست آورد.
 - حذف فرش ایران از مجلات طراحی داخلی، اشکال بزرگ دیگری است که به سبب این تحریم برای صنعت فرش ایران به وجود می‌آید.
 - پس از لغو تحریم، تمایل مردم آمریکا نسبت به خرید فرش ایران کم‌رنگتر خواهد بود. از سوی دیگر، مجلات طراحی داخلی علاوه بر خود آمریکا، گستره توزیع وسیعی دارد و در برخی کشورهای اروپایی، آسیایی و آفریقایی نیز مورد توجه است. به این ترتیب، دامنه اثرگذاری فرهنگی آن نیز ممکن است فراتر رود. دلالات و واسطه‌هایی که بتوانند فرش ایران را به هر شکل، وارد بازار آمریکا نمایند، سود سرشاری از این معامله نصیب خود خواهند کرد. این موضوع باعث توسعه بازار غیر رسمی در کنار بازار رسمی می‌شود.

فرم بازخوانی کتابها، پایان نامه ها، مقالات پژوهشی
در موضوع: بررسی اثرات تحریم در تولید و سرمایه‌گذاری‌های مولد
بازخوان: تاریخ بازخوانی: محل بازیابی: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

الف - مشخصات کلی

۱. عنوان گزارش: اثرات مستقیم و غیر مستقیم تحریم
 ۲. نوع گزارش: مقاله
 ۳. دانشگاه (سازمان) محل تولید گزارش: دانشکده روابط بین الملل
 ۴. نویسنده (نویسندگان): سهراب شهابی
 ۵. استاد راهنما(ناظر)
 ۶. سال شروع
 ۷. سال پایان:
 ۸. محل انتشار: مجله سیاست خارجی
-

ب - مشخصات روش شناختی

۹. سوالات محوری : تاثیر تحریم در سه زمینه : اقتصاد ایران، سیاست خارجی و داخلی، چه بوده است و در صورت قابل توجه نبودن تاثیر مستقیم تاثیر غیر مستقیم آن چه بوده است.
۱۰. مدل تحلیلی: این تحلیل بر اساس لایحه داماتو انجام شده است
۱۱. متغیرهای مستقل و وابسته: تحریم، سیاست خارجی، اقتصاد ایران و سیاست داخلی
۱۲. قلمرو جغرافیایی: ایران
۱۳. سطح تحلیل: کلان
۱۴. واحد تحلیل: کشور
۱۵. مهمترین نتایج:

سیاست تحریم ایران نتوانسته است ایران را به انزوا بکشانند و فشار اقتصادی را افزایش داده و باعث نارضایتی شود، در نتیجه این سیاست شکست خورده است، با اینکه ایران در ارتباط مالی بین‌المللی با دقت و احتیاط سازنده‌ای قدم برمی دارد، و تاکید خود را بر توسعه اقتصادی، تولیدی و بدون نفت افزایش داده است، در سیاست خارجی، سیاست تقلیل و کنترل تنش را با تاکید و گسترش سیاست‌های صلح جویانه به پیش می‌برد و در صحنه داخلی چندین موضوع مورد بحث بین جناح‌های مختلف یا کم رنگ و یا اصولاً بی رنگ گردیده است.

به عبارت دیگر تداوم سیاست مهر دوگانه و تحریم اگر همچنان در کنترل بماند و به سمت برخورد محدود فیزیکی میل ننماید، پیامدهای جدی برای ایران نخواهد داشت. از این زاویه و متفاوت از آنچه فرض می‌گردد، تغییر سیاست آمریکا نه بخاطر اهداف جدید و ملایم تر با ایران، بلکه بخاطر موثر کردن سیاست خود برای رسیدن به هدف مورد نظر می باشد. هماهنگی بین سیاست آمریکا و اروپا، چیزی که به نظر می رسد در حال تکوین است، موضع هماهنگ غرب را بار دیگر بازسازی می نماید. این سیاست در مقابل ایران راه سود و یا هزینه را باز می کند، هزینه‌ای که این بار توسط اروپا و آمریکا به صورت هماهنگ اعمال می گردد. بنابراین سیاست بعد از تحریم از این دید دورانی سختتر را تصویر می نماید.

فرم بازخوانی کتابها، پایان نامه‌ها، مقالات پژوهشی
در موضوع: بررسی اثرات تحریم در تولید و سرمایه‌گذاری‌های مولد
بازخوان: تاریخ بازخوانی: محل بازیابی: پرتال جامعه علوم انسانی

الف - مشخصات کلی

۱. عنوان گزارش: آثار تحریم‌های تجاری و مالی بر اقتصاد ایران: تجزیه و تحلیل تاریخی
 ۲. نوع گزارش: مقاله برگرفته از پایان نامه
 ۳. دانشگاه (سازمان) محل تولید گزارش: دانشگاه تربیت مدرس
 ۴. نویسنده (نویسندگان): کاظم یآوری، رضا محسنی
 ۵. استاد راهنما(ناظر): کاظم یآوری
 ۶. سال شروع: ۸۸
 ۷. سال پایان: ۸۸
 ۸. محل انتشار: مجله پژوهش / سال ۱۶ / شماره ۶۱
-

ب - مشخصات روش شناختی

۹. سوالات محوری :
 - تاثیر تحریم‌های تجاری بر ایران
 - تاثیر تحریم صادرات غیرنفتی ایران بر اقتصاد امریکا
 - تاثیر تحریم‌های واردات نفت امریکا
 - تاثیر تحریم‌های مالی بر ایران
 - تاثیر تحریم بر استقراض خارجی
 - تاثیر تحریم‌ها بر پروژه‌های نفتی
۱۰. روش جمع‌آوری داده‌ها: پرسشنامه
۱۱. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها: مازاد رفاه مصرف‌کننده و روش منحنی پیشنهاد در تجارت
۱۲. قلمرو جغرافیایی: ایران
۱۳. سطح تحلیل: کلان
۱۴. واحد تحلیل: کشور
۱۵. مهمترین نتایج:

در مجموعه تاثیر پذیری تحریم به ترکیب تاثیر اقتصادی و سیاسی آن بستگی دارد. همان طور که قبلا اشاره شد هر دو تحریم های تجاری و مالی در آسیب رساندن به اقتصاد ایران موفق است. اما تاثیرات سیاسی تحریم برای حصول به اهداف از قبل تعیین شده اندک می باشد. به طور کلی عوامل اصلی موثر که در ارزیابی اثر تحریم های اقتصادی باید توجه شود عبارت اند از اندازه اقتصادی دو کشور و مدت زمان اعمال تحریم ها. از آنجا که اقتصاد آمریکا از نظر بعد اقتصادی بزرگ است لذا این اقتصاد دارای منحنی تجارت با کشش بالای است. زمانی که آمریکا تحریم ها را بر کشوری کوچک نظیر ایران اعمال می کند به دلیل بالا بودن سهم بازاری آن این کشور به سادگی می تواند عدم تجارت با کشور کوچک را با دیگر کشورها جایگزین کند. در همین زمان، ایران وابستگی بیشتری به تجارت با کشوری بزرگ نظیر آمریکا دارد. بنابراین تحریم های تجاری ابتدا در کوتاه مدت اندکی فشار بر اقتصاد ایران وارد می سازد. اما در بلند مدت درجه تاثیر پذیری آن به دلیل کشش های تجاری در بلند مدت نسبت به کوتاه مدت بزرگ تر است، به تدریج محو می شود. همچنین هر چه زمان تحریم طولانی تر شود، ایران بیشتر می تواند اثر های تحریم را تعدیل کند و قادر خواهد شد تا منابع دیگری به جای محصولات تولید شده آمریکا جایگزین کنند. با وجود خسارات اقتصادی تحریم ها به دلیل سیاست های ایران، این کشور را از فرایند جهانی شدن مجزا می سازد و این امر مانعی برای چگونه انتقال سرمایه، تکنولوژی به ایران شده است.

لذا با توجه به تسلط نفت بر اقتصاد ایران کاهش قیمت و یا کاهش حجم صادرات نفت باعث رکود اقتصادی در ایران می شود و این امر با اعمال محدودیت های سنگین تحریم آمریکا شدت می یابد. بنابراین اثرهای بلند مدت چنین تحریم های می تواند تنها زمانی موثر باشد که صادرات نفت ایران به طور کلی تحریم شود و این امر اتفاق نخواهد افتاد مگر اینکه ممنوعیت ها فراتر از تحریم های یک جانبه آمریکا انجام پذیرد. تجزیه و تحلیل مقاله حاضر نشان می دهد که تحریم های آمریکا به دلیل وارد ساختن خسارات اقتصادی به ایران تا حدی برخی موفقیت های اقتصادی را به همراه داشته است. تاثیرات تحریم های تجاری بر صادرات غیر نفتی ایران و واردات کالاهای سرمایه ای اثر معنادارتری نسبت به تحریم صادرات نفتی ایران داشته است. در کوتاه مدت به دلیل آنکه نفت کالای قابل مبادله است و بازار جهانی نفت بازار گسترده و کاملا رقابتی است، ایران قادر خواهد بود خریداران دیگری را برای نفت جست و جو کند. تحریم های مالی دارای اثر شدیدتری نسبت به تحریم تجاری است. به دلیل تحریم های مالی، ایران نرخ های بالاتری را برای اخذ وام پرداخت می نماید و نرخ های بازدهی تضمینی بالاتری را برای سرمایه گذاری قرار دادهای نفتی بایک پیشنهاد می کند.

به طور کلی هزینه تحریم تجاری و مالی، در ایران حدود ۱/۱ درصد تولید ناخالص داخلی ایران برآورد شده است که این امر مانع معناداری برای رشد اقتصادی ایران محسوب می شود که به طور متوسط دارای رشد ۴/۷ درصدی در طول دوره زمانی ۱۹۹۵-۲۰۰۰ است. موفقیت تحریم های سیاسی چنان چشمگیر نیست، اما در این باره اخیرا به دلیل همکاری ها و توافق های مشترک آمریکا و اتحادیه اروپا پیشرفت های حاصل شده است.

نتایج مقاله حاضر توصیه های سیاسی روشنی برای ایران دارد و نشان می دهد که در انتخاب بین تحریم های تجاری و مالی سیاستگذار قطعا از ابزار قدرتمند تحریم مالی استفاده می کند. در این حالت مشاهده شده که تحریم یک جانبه واردات نفت خام از ایران به دلیل ماهیت آن و همچنین رقابتی بودن بازار نفت بی تاثیر است. لذا می توان

نتیجه گرفت که تحریم مالی همراه با تحریم صادرات بر برخی از کالاها می‌تواند وضعیت مشابه با تحریم‌های کامل را فراهم کند. به نظر بسیاری از کارشناسان با وجود پیچیدگی اجرا و محدودیت اثر پذیری، تحریم، هنوز یک گزینه پیشنهادی مطلوب‌تری نسبت به حملات نظامی است. اگر تحریم‌ها هوشمندانه و یا همکاری دیگر کشورها صورت پذیرد می‌تواند یک ابزار مهم در سیاست خارجی باشد. تحریم، هزینه‌های جانی و مالی برای کشور ندارد و همچنین هزینه‌های سیاسی کمتری نسبت به مداخله نظامی به همراه دارد.

فرم بازخوانی کتابها، پایان نامه ها، مقالات پژوهشی
در موضوع: بررسی اثرات تحریم در تولید و سرمایه‌گذاری‌های مولد
بازخوان: تاریخ بازخوانی: محل بازیابی:

الف - مشخصات کلی

۱. عنوان گزارش: بررسی آثار تحریم بر اقتصاد ایران با تاکید بر تجارت خارجی
۲. نوع گزارش: مقاله
۳. دانشگاه (سازمان) محل تولید گزارش: علامه طباطبائی
۴. نویسنده (نویسندگان): صمد عزیز نژاد، دکتر سید محمدرضا سید نورانی
۵. استاد راهنما (ناظر)
۶. سال شروع: ۸۸
۷. سال پایان: ۸۸
۸. محل انتشار: مجله پژوهش

ب - مشخصات روش شناختی

۹. سوالات محوری :
 - آیا تحریم‌های اقتصادی بر تجارت خارجی ایران در سه حوزه انرژی، کالا و خدمات بانکی اثر می‌گذارد؟
 ۱۰. متغیرهای مستقل و وابسته: تحریم، انرژی، کالا و خدمات بانکی
 ۱۱. دوره زمانی مورد بررسی
 ۱۲. قلمرو جغرافیایی: ایران
 ۱۳. سطح تحلیل: کلان
 ۱۴. واحد تحلیل: کشور
 ۱۵. مهمترین نتایج:
- علی‌رغم تحریم‌های اقتصادی ایران، بخش انرژی چندان از این تحریم‌ها اثر پذیر نبوده است و همچنین به رشد و توسعه خود ادامه می‌دهد. به طوری که طی سال‌های اخیر ایران توانست قرار داد توسعه ۱۰ میدان نفت و گاز صادرات گاز به کشور های مختلف به ارزش ۶۱ میلیارد دلار را به امضا برساند و در سال ۲۰۱۰ نیز توافق نامه خط لوله صلح را با پاکستان امضا کرده است.

➤ پس از سال ۲۰۰۷ با تشدید تحریم ها قیمت کالای سرمایه ای (ماشین آلات و تجهیزات) از سوی فروشندگان اروپایی بین ۷ الی ۱۰ درصد افزایش یافته است، در حالی که نرخ تورم در این کشورها بین ۱۱ الی ۳ درصد بوده و علی رغم کاهش وزن واردات کشور، متوسط ارزش واردات افزایش یافته است. برای مثال در تاریخ ۱۳۸۷ متوسط قیمت هر تن واردات نسبت به سال ۱۳۸۶ به میزان ۸/۵ درصد رشد کرده که بالاتر از متوسط نرخ تورم کشورهای اروپایی است. همچنین ارزش واردات طی دوره مذکور ۱۷ درصد رشد داشته اما از لحاظ وزنی ۴/۱ درصد کاهش یافته است. همچنین متوسط قیمت تمام شده هر تن واردات نیز در سال ۱۳۸۷ نسبت به سال ۱۳۸۶ علی رغم رکود جهانی دارای ۱۴ درصد رشد بوده، از این رو تحریم های اقتصادی موجب افزایش هزینه واردات شده است.

➤ هر چند اعمال تحریم های پی در پی و در فاصله زمانی کوتاه، موجب اثر پذیری نظام بانکی از این تحریم های مالی شده است، اما به مرور زمان بانک های ایرانی با برنامه ریزی و مدیریت بهینه این تحریم ها را پشت سر گذاشته و به تعهدات خود عمل کرده اند و اجازه نداده اند وجهه بین المللی آنها دچار آسیب شود؛ هرچند تجار و بازرگانان ایرانی به دلیل وجود محدودیت در اعتبارات اسنادی، حواله ها و ضمانت نامه ها دچار مشکلات فراوانی شده اند، اما تجارت ایران هرگز از فعالیت خود باز نایستاده است.

۱۶. مهمترین پیشنهادات:

➤ **واکاوی نقش لابی ها صهیونیستی در جهت گیری دور نمای تحریم های احتمالی:** رصد و ظرفیت سنجی میزان نفوذ لابی ها اسرائیل در لایه های قدرت نزدیک به مراکز تقنینی و اجرایی آمریکا و اتحادیه اروپا یکی از مولفه های مختصات سنجی دور نمای تحریم های احتمالی است.

➤ **شناسایی، رصد و طبقه بندی کانون های آسیب پذیر:** یکی از شاخص های طراحان عملیات روانی گزینه تحریم، تصویب « تحریم های هوشمند» با تمرکز بر کانون های آسیب پذیر است. در این راستا تدوین نقشه ایسک تحریم های بالفعل، بالقوه و راهبردی بر اساس الگوی SWOT که در آن پدافند استراتژیک نظام بر اساس چهار مولفه نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت ها و تهدید ها تعریف می شود، نقش مهمی را ایفا می کند.

➤ **بهره گیری از فرصت های دیپلماسی پارلمانی با رویکرد ظرفیت سازی استراتژیک:** یکی از اصول مدیریت راهبردی گزینه تحریم، هم افزایی موثر و بهینه ظرفیت هاست. در همین زمینه مجلس شورای اسلامی از طریق رایزنی های بین المجالسی با بازیگران تاثیر گذار مانند پارلمان اروپا، مذاکره روسای کمیسیون ها و کمیته های تخصصی با هم تایان خود در کشور همسایه است.

➤ **تهیه نقشه جامع تحریم ها:** یکی از روش های مدیریت تهدیدات احتمالی گزینه تحریم، تهیه نقشه جامع تحریم ها و تاثیر سنجی آن بر شاخص های امنیت ملی در قالب رویکرد موزاییکی است که در آن دامنه، عمق و جهت گیری تحریم ها در سه بخش بند ۴۱ فصل هفتم منشور ملل متحد، تحریم های ائتلافی و یک جانبه مورد واکاوی قرار گیرند.

فرم بازخوانی کتابها، پایان نامه ها، مقالات پژوهشی
در موضوع: بررسی اثرات تحریم در تولید و سرمایه گذاری های مولد
بازخوان: تاریخ بازخوانی: محل بازیابی: دفتر مطالعات اقتصادی

الف - مشخصات کلی

۱. عنوان گزارش: سنجش میزان آسیب پذیری بخش های مختلف اقتصادی از محدودیت واردات
 ۲. نوع گزارش:
 ۳. دانشگاه (سازمان) محل تولید گزارش: دفتر مطالعات اقتصادی
 ۴. نویسنده (نویسندگان):
 ۵. استاد راهنما(ناظر)
 ۶. سال شروع:
 ۷. سال پایان: آذر ۱۳۹۱
 ۸. محل انتشار: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی
-

ب - مشخصات روش شناختی

۹. سوالات محوری :
 - محدودیت واردات چه تاثیری بر توان تولیدی بخش های مختلف اقتصادی خواهد گذاشت
 - در صورت وجود محدودیت واردات کالاها و خدمات، سرمایه گذاری در کدام یک از بخش های اقتصادی از توجیه بیشتری برخوردار خواهد بود؟
 - تولید در کدام یک از بخش های اقتصادی، وابستگی بیشتری به واردات متحمل خواهد شد
 ۱۰. مدل تحلیلی: الگوی ماتریس حسابداری اجتماعی
 ۱۱. شاخص ها و معرفها: حساب های درون زا و حساب های برون زا
 ۱۲. قلمرو جغرافیایی: ایران
 ۱۳. سطح تحلیل: کلان - بخشی
 ۱۴. واحد تحلیل: کشور
 ۱۵. مهمترین نتایج:
- در پاسخ به پرسش نخست، نتایج این مطالعه حامی از آن است که به دلیل وابستگی فعالیت های اقتصادی به واردات کالاها و خدمات ، توان تولیدی در تمامی بخش های اقتصادی، در شرایط ویژه و با وجود محدودیت واردات کاهش خواهد یافت. البته میزان کاهش توان تولیدی در این بخش ها با یکدیگر متفاوت است، زیرا درجه وابستگی

بخش‌های اقتصادی به واردات کالاها و خدمات، متفاوت است و از این رو، میزان آسیب پذیری بخش‌ها از محدودیت واردات نیز با یکدیگر متفاوت خواهد بود.

بیشترین میزان کاهش ضرایب فزاینده در پی محدودیت واردات در بخش‌های زیر مشاهده می‌شود:

- ساخت ماشین آلات دفتری، حسابداری و محاسباتی
- ساخت رادیو، تلویزیون و دستگاه‌ها و وسایل ارتباطی
- ساخت ماشین آلات و دستگاه‌های برقی طبقه بندی نشده در جاهای دیگر
- ساخت پوشاک، عمل آوری و رنگ کردن پوست خزدار
- ساخت محصولات فلزی فابریکی بجز ماشین آلات و تجهیزات

در پاسخ به پرسش دوم، نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که با محدود شدن واردات، ترتیب و ترکیب اولویت بندی سرمایه گذاری در بخش اقتصادی تغییر خواهد کرد. ذکر این نکته ضروری است که در این مطالعه، برای رتبه بندی و تعیین اولویت‌های سرمایه گذاری، از معیار ضرایب فزاینده تولید استفاده شده است. با این توجیه سرمایه گذاری در کدام یک از بخش‌ها اقتصادی موجب خواهد شد که تولید کل اقتصادی به میزان بیشتری افزایش یابد. بدیهی است آن بخش‌های که وابستگی زیادی به واردات کالاها و خدمات واسطه دارند، به هنگام محدودیت واردات، با چالش اساسی روبرو خواهد بود و توجیه پذیری سرمایه گذاری در این بخش‌ها کاهش خواهند یافت. هنگامی که ۱۰ بخش اولویت دار را در شرایط ویژه و متعارف فهرست بندی می‌کنیم، سرمایه گذاری در ۷ بخش اقتصادی در این دو شرایط، به طور مشترک از توجیه بیشتری برخوردار خواهد بود که این بخش‌ها عبارت‌اند از:

- زراعت و باغداری
- ساخت پوشاک، عمل آوری و رنگ کردن پوست خزدار
- هتل، خوابگاه و رستوران
- ساخت محصولات غذایی، آشامیدنی، توتون و تنباکو
- ساخت ابزار پزشکی، اپتیکی و ابزار دقیق، ساعت‌های مچی و انواع دیگر ساعت
- دباغی و پرداخت چرم، ساخت چمدان، کیف دستی، زین و یراق و ساخت انواع پاپوش
- ساخت ماشین آلات دفتری، حسابداری و محاسباتی
- فلزات اساسی

ذکر این نکته ضروری است که به هنگام محدودیت واردات بخش‌های جنگلداری و ساخت محصولات چوبی نیز از بخش‌های اولویت‌دار سرمایه‌گذاری خواهند بود و بدین ترتیب، ملاحظه می‌شود که ۶ بخش از ۱۰ بخش اولویت‌دار در شرایط ویژه، زیر بخش‌های کشاورزی و یا صنایع وابسته به کشاورزی هستند.

با توجه به نتایج فوق، پیشنهاد می‌گردد که در شرایط ویژه و به هنگام مواجهه با محدودیت واردات، بخش کشاورزی و صنایع وابسته به آن، به عنوان محور توسعه اقتصادی مورد عنایت بیشتری قرار گیرند و از میان زیر بخش‌های کشاورزی، تولید در بخش زراعت و باغداری از حمایت‌های بیشتری برخوردار گردد. در واقع سرمایه

گذاری در زیر بخش های کشاورزی، نه تنها موجب افزایش تولید ملی خواهد شد، بلکه بر اساس نتایج دیگر پژوهش های صورت گرفته، فقر و شکاف درآمدی را نیز کاهش خواهد داد.

از سوی دیگر، بخش های ساخت ماشین آلات دفتری، فلزات اساسی و ساخت ابزار پزشکی، اپتیک و ابزار دقیق، ساعت های مچی و انواع دیگر یاعت که ساختار نسبتا غیر بومی داشته و تولید این بخش، وابستگی مستقیم و غیر مستقیم بالای به واردات دارد، ساختار تولید در ۵ بخش دیگر تقریبا بومی بوده و وابستگی نسبتا کمتری به واردات دارد. توضیحات فوق، این نکته را آشکار می سازد که اگر محدودیت منابع ارزی وجود داشته باشد و سیاستگذاران بخواهند با افزایش سرمایه گذاری در برخی از بخش های اقتصادی، تولید ملی را افزایش دهند آنگاه بهتر است تمرکز و توجه خود را به بخش زراعت و باغداری، جنگلداری، ساخت محصولات غذایی، ساخت محصولات چوبی و دباغی و پرداخت چرم معطوف کنند.

در پاسخ به پرسش سوم و سنجش میزان آسیب پذیری بخش های اقتصادی به دلیل محدودیت واردات، باید میزان وابستگی مستقیم تولید بخش های اقتصادی به واردات و همچنین وابستگی مستقیم، غیر مستقیم و القای بخش های اقتصادی به واردات کالاها و خدمات واسطه را برآورد کرد. نتایج محاسبات، حاکی از آن است که بیشترین وابستگی تولید به واردات مستقیم مربوط به بخش های ساخت رادیو، تلویزیون و دستگاه های ارتباطی، ساخت ماشین آلات و لوازم برقی طبقه بندی نشده در جاهای دیگر و ساخت محصولات فلزی فابریکی به جزء ماشین آلات و تجهیزات است و هنگامی که تولید در هر یک از این سه بخش به میزان یک میلیون ریال افزایش خواهد یابد، واردات کل اقتصاد به طور مستقیم به میزان ۱۸۸۳۸۰، ۱۹۹۰۹۰، ۲۲۳۰۹۰ ریال افزایش خواهد یافت. علاوه بر این براساس محاسبات صورت گرفته بیشترین میزان وابستگی مستقیم و غیر مستقیم و القای به واردات مرتبط به بخش ساخت رادیو، تلویزیون و دستگاه های ارتباطی، ساخت ماشین آلات دفتری، حسابداری و محاسباتی و ساخت ماشین آلات و دستگاه های برقی طبقه بندی نشده در جاهای دیگر بوده است. نتایج محاسباتی حاکی از آن است که در پی افزایش یک میلیون ریال تقاضای نهایی در بخش های مذکور، واردات مستقیم، غیر مستقیم و القایی در کل اقتصاد به ترتیب به اندازه ۳۶۹۳۱۰، ۳۶۸۶۳۰، ۳۳۷۶۴۰ ریال افزایش خواهد یافت.

۱۶. مهمترین پیشنهادات

تخصیص منابع مالی به بخش های زراعت و باغداری، جنگلداری (به عنوان زیر بخش های کشاورزی)، ساخت محصولات غذایی و آشامیدنی، ساخت محصولات چوبی، دباغی و پرداخت چرم و ساخت پوشاک (به عنوان زیر بخش های صنعت که مرتبط با صنایع کشاورزی هستند) در مقایسه با سرمایه گذاری در سایر بخش های اقتصادی در شرایط محدودیت واردات، بیشترین تاثیر را بر تولید کل اقتصاد خواهد داشت.

وابستگی مستقیم تولید به واردات در زیر بخش های صنعت در مقایسه با سایر بخش ها اقتصادی بیشتر است به طوری که از این میان ۱۰ بخش که بیشترین وابستگی مستقیم به واردات واسطه ای دارند، ۹ بخش در زمینه مجموعه صنعت قرار دارند. از این رو اگر حفظ تولید و اشتغال در این صنایع، در اولویت برنامه های سیاستگذاران قرار داشته باشد، باید منابع ارزی بیشتری به این بخش ها اختصاص یابد. این بخش ها عبارت اند از: ساخت رادیو، تلویزیون و وسایل ارتباطی، ساخت ماشین آلات. لوازم برقی طبقه بندی نشده در جاهای دیگر، ساخت محصولات

فلزی، ساخت ماشین آلات دفتری و حسابداری، ساخت وسایل نقلیه موتوری، ساخت ماشین آلات و تجهیزات، ساخت منسوجات، دباغی و پرداخت چرم و ساخت پوشاک.

وابستگی مستقیم به واردات در زیر بخش های کشاورزی و خدمات کمتر است، از این رو اگر هدف برنامه ریزان کشور، حفظ تولید اقتصادی و میزان اشتغال به هنگام محدودیت واردات و کمبود منابع ارزی باشد، زیر بخش های کشاورزی و خدمات از توجیه بیشتری برای سرمایه گذاری و اختصاص منابع مالی برخوردار خواهند بود. زیرا، افزایش سرمایه گذاری در این زیر بخش ها موجب افزایش تولید خواهد شد، اما نیاز مستقیم به واردات واسطه ای را به میزان کمتری افزایش خواهد داد.

بر اساس ماتریس حسابداری اجتماعی سال ۱۳۸۵، بیشترین ستانده کل مربوط به بخش های استخراج نفت خام و گاز طبیعی، بیمه، زراعت و باغداری، ساخت ابزار پزشکی و ساخت محصولات غذایی از جمله بخش هایی هستند که بیشترین توان تولیدی را هم در شرایط متعارف و هم در شرایط ویژه به خود اختصاص داده اند. ترکیب دو حقیقت فوق سبب خواهد شد تا تخصیص منابع به این سه بخش در مقایسه با سایر بخش های اقتصادی از اولویت بیشتری برخوردار باشد.

فرم بازخوانی کتابها، پایان نامه ها، مقالات پژوهشی
در موضوع: بررسی اثرات تحریم در تولید و سرمایه گذاری های مولد
بازخوان: تاریخ بازخوانی: محل بازیابی: دفتر مطالعات اقتصادی

الف - مشخصات کلی

۱. عنوان گزارش: هماهنگی و تلفیق برنامه های عملیاتی برنامه پنجم توسعه
۲. نوع گزارش: مقاله
۳. دانشگاه(سازمان) محل تولید گزارش: موسسه عالی پژوهش در مدیریت و برنامه ریزی
۴. نویسنده(نویسندگان) دکتر اسفندیار جهانگرد
۵. استاد راهنما(ناظر)
۶. سال شروع: ۱۳۹۱
۷. سال پایان: ۱۳۹۲
۸. محل انتشار: موسسه عالی پژوهش در مدیریت و برنامه ریزی

ب- مشخصات روش شناختی

در این گزارش با توجه به وضعیت تحریم اقتصادی کشور، در تدوین چشم انداز آتی کمی کلان اقتصادی به لحاظ فنی از روش ترکیبی (الگوی اقتصادسنجی و هدف گذاری) استفاده گردیده است. از دلایل مهم استفاده از آن روش ها می توان به هدف گذاری و جهت گیری های مورد تاکید برای برخی از متغیرهای کلان و اصلی اقتصاد در سیاست های کلی برنامه پنجم و سند چشم انداز و همچنین روش معمول و پذیرفته شده اقتصاد سنجی در متون اقتصادی و تجربه های آن می باشد. همچنین شرایط اقتصاد کشور نیز در تعیین اهداف کمی و برقراری برخی از فروض نیز دخیل بوده است. در روش مبتنی بر اقتصاد سنجی، وضعیت موجود و گذشته به دقت در چارچوب الگوی رفتاری تحلیل می شود و عوامل تاثیرگذار شناسایی شده و میزان تاثیر آنها نیز مطابق مبانی تئوریک اقتصادی تبیین می گردد سپس با فرض آن که این تاثیرها در چارچوب همان الگوی رفتاری کماکان برای دوره آینده نیز تداوم یابند، پیش بینی تحقق متغیرها برای آینده انجام می گیرد. همچنین تغییرات مورد نیاز در ابزارهای سیاستی برای تحقق اهداف مورد نظر نیز بدست خواهد آمد. به دلیل آن که در این روش مبانی تئوریک ارتباط بین متغیرها مدنظر قرار می گیرد و در نهایت نحوه تغییرات متغیرهای سیاستگذاری را در اختیار قرار می دهد، لذا روش مناسبی برای پیش بینی های شاخص های کلان اقتصادی است لیکن بیش از اندازه به ساختارهای گذشته و روابط گذشته بین متغیرها متکی می باشد. در واقع در این روش، فرض تغییرات در ساختارهای گذشته و روابط بین متغیرها امکان پذیر نبوده است. به عبارت دیگر با تغییر ساختارها به ویژه آن که سیاست گذار تاکید بر رفتارهای مطلوب و یا آرمانی را از متغیرها انتظار داشته باشند دیگر نمی توان از نتایج این مدل ها به خوبی استفاده کرد. در این ارتباط، لازم به ذکر است استفاده از این روش در متغیرها و بخش هایی از اقتصاد که رفتار درونی آنها از مبانی اقتصادی پیروی می کند نه

تنها نهی نشده است بلکه توصیه نیز شده است به طور مثال، در مورد تابع مصرف افراد به دلیل آنکه در طول زمان تغییرات ساختاری زیاد نمی‌کند لذا می‌توان از روش اقتصادسنجی برآوردهای خوبی از آن بدست آورد.

روش دوم یعنی روش هدف‌گذاری مبتنی بر آینده‌نگری و تعیین هدف‌گذاری برخی از متغیرها است. خصوصیت اصلی این روش، اتکاء حداقل به روند گذشته است. در این روش ابتدا تصویری از وضع مطلوب در نظر گرفته می‌شود و سپس توانایی‌ها و قابلیت‌های لازم برای رسیدن به آن ایجاد می‌شود. نکته‌ای که در روش هدف‌گذاری متغیرها حایز اهمیت است این که سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان با لحاظ کردن این اهداف در تدوین برنامه، سعی دارند در برخی از موارد تغییرات ساختاری اعمال شود و این تغییرات را نیز همراه با الزامات خاص خود مدنظر دارند. به عبارت دیگر، با این تغییرات وضعیت موجود به طور اساسی و یا تدریجی تغییر خواهد کرد. این حالت یک نوع رویکرد فعال در پیش‌بینی‌های متغیرهای اقتصادی می‌باشد. یکی از نمونه‌های بارز استفاده از روش هدف‌گذاری، روش حسابداری رشد می‌باشد. همانطور که اشاره شد برخی از متغیرهای کلان اقتصادی نظیر رشد اقتصادی، نرخ بیکاری و ضریب جینی بر اساس سیاست‌های کلی برنامه پنجم، هدف‌گذاری شده‌اند. که در این گزارش با توجه به عملکرد چند ساله اخیر موضوع بازنگری اهداف برنامه با توجه به اهداف تعیین شده و برآورد شکاف عملکرد است. دلیل دیگر استفاده از روش هدف‌گذاری، آرمانها و تاکیدات سند چشم‌انداز بیست ساله کشور بوده که تاکید داشته اقتصاد ایران در افق ۱۴۰۴ باید در میان کشورهای منطقه جنوب غرب آسیا اقتصاد برتر باشد که لازمه آن هدف‌گذاری و استفاده از رویکرد Benchmarking در روش هدف‌گذاری می‌باشد. به عبارت دیگر، در این روش مجموعه از کشورهای در حال توسعه و درحال گذار که وضعیتی به مراتب بهتر از اقتصاد ایران را دارند انتخاب شده و مطابق نتایج محاسبات شاخص مورد نظر، اختلاف بین این شاخص در مجموعه کشورها و ایران بدست خواهد آمد و مطابق این اختلاف، می‌توان سایر متغیرها را هدف‌گذاری و یا پیش‌بینی کرد.

۹. سوالات محوری

– با توجه به تعیین اهداف کلان برنامه پنجم توسعه و شرایط اقتصادی کشور چه بازنگری باید در اهداف کمی برنامه پنجم توسعه باید نمود؟

– با توجه به شرایط تحریم چه پیش‌بینی برای متغیرهای کلان اقتصادی کشور متصور است؟

۱۰. مدل تحلیلی

در این مطالعه از دو مدل تحلیلی استفاده شده است. یکی مدل تحلیلی برنامه پنجم توسعه و شکاف بین عملکرد و اهداف کلان و بدنبال آن بازنگری مجدد در اهداف کلان انجام شده است. دوم با توجه به شرایط تحریم برای اقتصاد ایران در چهار کتغیر کلیدی رشد اقتصادی، نرخ تورم، نرخ بیکاری، و نرخ ارز مدلسازی اقتصاد سنجی شده است و برای آینده با شرایط تحریم اقتصادی پیش‌بینی شده است.

۱۱. متغیرهای مستقل و وابسته

۱. رشد تولید ناخالص داخلی یا به اختصار رشد اقتصادی دومین متغیر مهم اقتصاد کلان است که در اینجا شکل تابعی آن طراحی و تخمین زده می‌شود. این معادله در حقیقت منحنی عرضه شبه کل را نشان می‌دهد که تابعی از

تعداد نیروی کار (کل شاغلین)، موجودی سرمایه، سهم واردات کالاهای واسطه ای از کل واردات، سهم واردات کالاهای سرمایه از کل واردات و ... در نظر گرفته می شود.

۲. شاخص قیمت مصرف کننده (CPI)، ابتدا تابعی از خود متغیر مزبور با یک دوره وقفه زمانی، نقدینگی (M_2)، شاخص قیمت کالاهای وارداتی (PM) و بالاخره، تولید ناخالص داخلی به قیمت ثابت (YC)، در ضمن، سه متغیر مجازی به منظور تعدیل اثرات دوره انقلاب اسلامی (D۵۶) و مشاهدات پرت (D۶۹ و D۸۷۹) نیز در مدل مذکور وارد شده است.

۳. متغیر نرخ ارز تابعی از خود متغیر مذکور با یک دوره وقفه زمانی بر، متغیر تولید ناخالص داخلی به قیمت جاری (Y)، مابه التفاوت انباشته تورم داخلی با انباشته تورم خارجی (INDF) صادرات کالاهای نفتی (XO)، در نظر گرفته شده است. بالاخره، یک متغیر مجازی به منظور اصلاح مشاهدات دور افتاده در سال های ۷۱-۱۳۷۰ (D۷۰۷۱) در مدل در نظر گرفته شد.

۴. مدل نرخ بیکاری نیز با استفاده از روش برآوردگر پویای خود توضیح با وقفه های گسترده تخمین زده شده است مدل نرخ بیکاری تابعی از نرخ بیکاری دوره قبل، تولید ناخالص داخلی به قیمت ثابت (YC) متغیر مقدار جمعیت فعال (APOPOP) و سرانجام متغیر شاخص قیمت مصرف کننده به عنوان اثرات بازار پول در نظر گرفته شده است.

۱۲. شاخص ها و معرفیها: نرخ ارز، نرخ بیکاری، رشد اقتصادی و نرخ تورم

۱۳. روش جمع آوری داده ها: کتابخانه ای

۱۴. روش تجزیه و تحلیل داده ها

۱۵. مدل اقتصاد سنجی

۱۶. دوره زمانی مورد بررسی: ۱۳۴۹-۱۳۹۴

۱۷. قلمرو جغرافیایی: ایران

۱۸. سطح تحلیل: ملی

۱۹. واحد تحلیل: کشور

۲۰. مهمترین نتایج

برای این که تصویر منطقی تر و سازگار تر از شاخص های کلان اقتصادی برای سال های باقی مانده برنامه پنجم توسعه (۹۴-۱۳۹۱) ارائه شود نیازمند بازبینی و پیش بینی های قبلی این شاخص ها در دوره تدوین برنامه پنجم می باشد. ضمن این که ملاحظات مربوط به بروز شدن برخی از آمار و اطلاعات، عملکرد شاخص های کلان تا سال ۱۳۹۰ و همچنین سیاست های اقتصادی دولت در امر اجرای برنامه و همچنین ملاحظات آثار و تبعات هدفمند سازی یارانه تحریم بین المللی، موجب گردید این تصویر واقع بینانه تر از قبل ارائه گردد. در واقع فاصله بین اهداف پیش بینی شده و عملکرد را روشن تر سازد. برای این منظور در این گزارش ابتدا به طور مختصر روش های برآورد اهداف کمی متغیر های کلان برنامه در قالب روش اقتصاد سنجی و هدف گذاری در قالب جداول کلان برنامه ارائه شده و سپس پیش بینی های قبلی شاخص های کلیدی بازار های مختلف اقتصادی بر اساس دو روش فوق ارائه شد

و نشان داده شد که فاصله میان تداوم روند گذشته مبتنی بر مدل های اقتصاد سنجی با پیش بینی های هدف گذاری شده مشخص تر شود. به عنوان مثال روند بلندمدت اقتصاد ایران رشد اقتصادی در حد ۴.۵ تا ۴.۷ درصد را نشان می دهد که این رقم در پیش بینی های هدف گذاری شده برنامه پنجم ۸ درصد می باشد و یا این که تحقق این میزان از رشد اقتصادی بر اساس کمتر از ۲۰ درصد رشد بهره وری کل عوامل است در حالی که در هدف گذاری ها این رقم در حدود ۳۰ درصد پیش بینی شده است. ضمن این که باید این نکته را یادآور شد که متغیر های کلان اقتصادی در سال های اخیر عملکردی از خود به جا گذاشتند که تحقق اهداف برنامه را نیز دشوارتر نموده است. در مجموع، عملکرد شاخص های کلیدی اقتصاد کلان به ویژه در ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ و همچنین بروز رسانی آمار و اطلاعات مربوط، موجب گردید تا اقدام به پیش بینی های جدید برای اهداف کلان برنامه برای سال های باقی مانده برنامه (۹۴-۱۳۹۱) صورت گیرد. بر اساس پیش بینی های جدید، نه تنها فاصله میان اهداف و عملکرد ها روشن تر خواهد شد بلکه بار مسئولیت اهداف برنامه در سال های باقی مانده برنامه بیشتر نمایان خواهد شد. برای مثال در برنامه ریزی قبلی میزان رشد پیش بینی شده در حدود ۸ درصد برای دوره پنج ساله بوده است که بر اساس پیش بینی جدید برای سال های باقی مانده رشد مورد نیاز برای رفع کمبود سال های ۹۰-۱۳۸۹ در حدود ۹.۰ درصد می باشد. این رشد نیازمند رشد بهره وری کل عوامل به میزان بیش از ۲.۷ درصد خواهد بود که با توجه به تجربه ایران این رقم در میان مدت جای تامل خواهد بود. یا این که برای دوره پنج ساله محاسبات قبلی سالانه ۱۱۰۰ هزار فرصت شغلی جدید(ناخالص) پیش بینی شده بود تا نرخ بیکاری به سطح ۷.۰ درصد در انتهای برنامه برسد و با عنایت به عملکرد سال های اخیر، موجب گردید این انباشت بیکاری در سال های بعدی جبران گردد و برای این منظور سالانه بیش از ۱۲۰۰ هزار فرصت شغلی ایجاد گردد در غیر این صورت هدف گذاری یاد شده تحقق نخواهد یافت. بدین ترتیب این فاصله ها به صورت گویا در پیش بینی های جدید تصریح شد و تحقق این اهداف نیازمند تدابیر ویژه و الزامات مشخص در قالب سیاست و برنامه هایی با ملاحظات آثار و تبعات هدفمند یارانه برای دوره کوتاه مدت و تشدید تحریم های بین المللی است و پیش بینی های شاخص های کلان اقتصادی نشان می دهند که سازوکارهای موجود اقتصاد نمی تواند کلان اقتصاد را در شرایط ویژه و محدود مدیریت نماید.

۲۱. مهمترین پیشنهادات

وابستگی اقتصاد ایران به درآمدهای نفتی هم از نظر نیاز به منابع ارزی لازم برای واردات کالاهای اساسی، هم از لحاظ واردات کالاهای سرمایه ای و واسطه ای برای توسعه فعالیتهای اقتصادی، و بدلیل تکیه درآمدهای بودجه دولت به فروش نفت خام در بازارهای جهانی قابل توجه و در شرایط حاضر قابل تدقیق است. بدلیل عدم تحقق اهداف برنامه پنجم توسعه در سال اول و هم چنین بدلیل تحریم های بین المللی، بکار گیری رویکرد بهره وری محور در سیاست های اقتصادی کشور اجتناب ناپذیر است. لذا با توجه به ساختار تولید کشور در شرایط محدودی های ارزی اتکاء به بخش کشاورزی و خدمات و صنایع و معادن که کمتر به ارز وابستگی دارند ضروری است در این خصوص اکثر بخشهای کلیدی اقتصاد ایران هم در زیر گروه این فعالیتهای قرار می گیرند و باید بخش عمده ای از رشد ارزش افزوده بخش های اقتصادی ناشی از رشد بیشتر بهره وری کار و سرمایه و مصارف واسطه ای در این بخشها باشد.

بعبارت دیگر تغییرات کیفی عوامل تولید غالب بر تغییرات کمی عوامل تولید باشد تا انتظار افزایش رشد تولید نسبت به پیش‌بینی‌های صورت گرفته، بوجود آید.

فرم بازخوانی کتابها، پایان نامه ها، مقالات پژوهشی
در موضوع: بررسی اثرات تحریم در تولید و سرمایه‌گذاری‌های مولد
بازخوان: تاریخ بازخوانی: محل بازیابی:

الف - مشخصات کلی

۱. عنوان گزارش: مدیریت اقتصادی کشور در شرایط تحریم (چالش‌ها و راهبردها)
 ۲. نوع گزارش: گزارش طرح پژوهشی
 ۳. دانشگاه (سازمان) محل تولید گزارش:
 ۴. نویسنده (نویسندگان): شرکت آینده‌پژوهان اقتصاد توسعه
 ۵. استاد راهنما (ناظر): عبدالرسول قاسمی
 ۶. سال شروع: ۱۳۹۱
 ۷. سال پایان: ۱۳۹۲
 ۸. محل انتشار: اتاق بازرگانی، صنعت و معدن استان تهران. دفتر بررسی‌های اقتصادی. ۱۳۹۲
-

ب - مشخصات روش شناختی

۹. سوالات محوری:
الف- با توجه به تحریم‌های اقتصادی، چه چالش‌هایی در حوزه‌های مختلف راهبردی، پیش‌روی اقتصاد ایران است؟
ب- راه‌حل‌های پیش‌روی اقتصاد ایران، برای مقابله با تحریم‌های اقتصادی کدامند؟
۱۰. مهمترین نتایج:

- چالش‌های غیرساختاری حوزه راهبردی پول، بانک و بازارهای مالی:
- کاهش درآمدهای ارزی دولت
- افزایش ریسک اعتباری مراودات با ایران و افزایش قیمت کالاهای وارداتی
- افزایش هزینه‌های مبادله و تأثیر آن بر هزینه تولید و واردات
- محدود شدن تولیدکنندگان در تأمین نیازهای وارداتی و گشایش اعتبارات اسنادی
- افزایش ریسک صنعت بیمه در کشور
- کاهش سرمایه در گردش تولیدکنندگان
- بالاتر رفتن کالاهای خریداری و گشایش اعتبار شده از محل حساب ذخیره ارزی

- سردرگمی در خصوص نحوه تسویه تسهیلات ارزی
- چالش‌های غیرساختاری حوزه بازرگانی
- تحدید واردات
- افزایش آسیب‌پذیری زنجیره‌ی تأمین کالاهای اساسی
- تشدید تحریم ناوگان حمل و نقل دریایی و بنادر
- افزایش قیمت کالاهای وارداتی
- افزایش هزینه مبادله بازرگانی شرکت‌های بورسی

فرم بازخوانی کتابها، پایان نامه ها، مقالات پژوهشی
در موضوع: بررسی اثرات تحریم در تولید و سرمایه گذاری های مولد

بازخوان: تاریخ بازخوانی: محل بازیابی:

الف - مشخصات کلی

۱. عنوان گزارش: بررسی اثر تحریم های بانکی و برخی از متغیرهای اقتصادی و بانکی بر نسبت مطالبات معوق ارزی
۲. نوع گزارش: مقاله
۳. دانشگاه (سازمان) محل تولید گزارش:
۴. نویسنده (نویسندگان): مهرداد سپه وند. محسن بوالحسنی
۵. استاد راهنما(ناظر)
۶. سال شروع:
۷. سال پایان: بهمن ۱۳۹۲
۸. محل انتشار: کنفرانس ملی توسعه مدیریت پولی و بانکی

ب - مشخصات روش شناختی

۱۰. مدل تحلیلی: داده های تابلویی
۱۱. متغیرهای مستقل و وابسته: متغیر وابسته نسبت مطالبات معوق ارزی و متغیرهای مستقل شامل: نرخ تورم، نرخ ارز، نرخ سود تسهیلات اعطایی ارزی، تحریم(متغیر مجازی)، درآمدهای ارزی کشور، اندازه بانک و حجم صادرات
۱۲. روش جمع آوری داده ها: کتابخانه ای
۱۳. روش تجزیه و تحلیل داده ها: اقتصاد سنجی
۱۴. دوره زمانی مورد بررسی: اردیبهشت ۱۳۸۳ تا اسفند ۱۳۸۸
۱۵. قلمرو جغرافیایی: ایران
۱۶. سطح تحلیل: کلان
۱۷. واحد تحلیل: کشور
۱۸. مهمترین نتایج:

نتایج به دست آمده از برآورد مدل این مطالعه حقایقی را آشکار کرده اند که به شرح زیر می باشند:

۱. ساختار اجرایی، مدیریتی و کارشناسی بانک متناسب و یا همسو با افزایش دارائی ارتقاء نیافته است چرا که نوسانات حجم داری، موزون نبوده و فقط در یک مقطع به یکباره سرمایه بانک ۵ برابر شده است.

۲. درآمدهای ارزی کشور با متغیر وابسته مدل، همبستگی منفی و البته به لحاظ آماری بی معنا هستند. در این رابطه استدلال می شود که از آنجا که عمده درآمدهای دولت از درآمدهای حاصل از فروش نفت و گاز است و این عوامل تولید بخش خصوصی تلقی نمی گردد، لذا هر گونه کاهش یا افزایش در آن نمی تواند تاثیر چندانی در تغییر قدرت بازپرداخت بخش خصوصی و به تبع آن نسبت مطالبات غیر جاری ارزی داشته باشد.

۳. رشد اقتصادی رابطه ای منفی با نسبت مطالبات داشته است. همچنین درآمدهای ارزی کشور نیز رابطه ای معنادار با نسبت مطالبات غیر جاری ارزی بانک نداشته است.

۴. نرخ سود تسهیلات بر خلاف نتایج برآمده از مطالعات گذشته، رابطه معناداری با نسبت مطالبات نداشته است. علت این امر را می تواند به اختلاف فاحش نرخ سود تسهیلات بانکی با نرخ بهره بازارهای غیر متشکل پولی در کشور، نسبت داد.

۵. اما مهم تر از همه، نتایج برآورد مدل برای متغیر مجازی تحریم، نشان از اثر مثبت و معنادار این متغیر بر نسبت مطالبات دارد. در واقع می توان استدلال کرد که اثر تحریم به صورت آنی بر فعالیت های ارزی بانک شامل: گشایش اعتبارات و بروات اسنادی، ضمانتنامه های ارزی، حوالجات ارزی و ... می باشد که این امر باعث خواهد شد جریان تجاری مشتریان بانک با مشکل مواجه گردد که مآلاً احتمال بازپرداخت مطالبات به شدت کاهش خواهد یافت.

۱۹. مهمترین پیشنهادات

۱. قبول خسارت ناشی از مسدودی و جوه مشتریان بانک های تحریم شده نزد کارگزاران خارجی و تامین منابع این وجوه توسط دولت به صورت امانی و موقت تا زمان رفع تحریم

۲. اخذ مجوزات خاص جهت بخشودگی جرائم تاخیر تادیه مشتریانی که انتقال وجوه ارزی ایشان با مشکل مواجه شده است

۳. تغییر نوع ارزی کلیه معاملات ارزی از قبیل اعتبارات و بروات اسنادی، ضمانتنامه ها و حوالجات ارزی از ارزهای تحریمی به سایر ارزهای دیگر

۴. الزام سایر بانک های تحریم نشده به همکاری با بانک های تحریمی

۵. ایجاد و توسعه شبکه صرافی داخلی و خارجی

فرم بازخوانی کتابها، پایان نامه ها، مقالات پژوهشی
در موضوع: بررسی اثرات تحریم در تولید و سرمایه گذاری های مولد

بازخوان: تاریخ بازخوانی: محل بازیابی:

الف - مشخصات کلی

۱. عنوان گزارش: بررسی اثرات تحریم های اقتصادی بر عملکرد شرکت های دانش بیان کشور. نوع گزارش: مقاله
۲. دانشگاه (سازمان) محل تولید گزارش:
۳. نویسنده (نویسندگان): حسین فخاری، داود سلیمانی، محمدرضا دارایی
۴. استاد راهنما(ناظر)
۵. سال شروع:
۶. سال پایان: ۱۳۹۲
۷. محل انتشار: فصلنامه سیاست علم و فناوری. سال پنجم. شماره ۳

ب - مشخصات روش شناختی

۸. سوال های محوری: تحریم های اقتصادی غرب چه آثار منفی و مثبتی بر عملکرد موسسات دانش بنیان کشور جهت تداوم فعالیت های آنها می گذارد؟
۹. مدل تحلیلی: در این پژوهش برای درک اثرات مثبت و منفی تحریم بر عملکرد شرکت های دانش بنیان از روش دلفی استفاده شده است. به این ترتیب که ابتدا پرسشنامه هایی از قرار جدول زیر در قالب ۳ محور اساسی شامل اثرات مثبت و منفی مستقیم و غیرمستقیم تنظیم گردید. سپس پرسش ها از ۲۰ نفر از نخبگان و صاحب نظران کشور پرسیده شد. در مرحله بعد با توجه به فراوانی اولویت های اظهار شده توسط نخبگان، میزان هر یک از این اثرات از حیث اهمیت رتبه بندی شد.

شاخص های منتخب توسط گروه مرجع به عنوان مبنا جهت تنظیم پرسشنامه و اجرای تکنیک دلفی

افزایش موانع واردات محصولات خارجی و ایجاد شرایط مناسب جهت بومی سازی تولید این محصولات برای شرکتهای دانش بنیان	۱	اثرات مثبت
افزایش میزان ابتکارات و نوآوری ها به دلیل اجبارها و محدودیتهای ناشی از تحریم	۲	
ایجاد اعتبار و توجه بیشتر سیاستگذاران به توسعه این شرکت ها	۳	
محدودیت دسترسی به تجهیزات مرغوب، ابزارها و قطعات مورد نیاز	۴	اثرات منفی مستقیم
فلج شدن سیستم بانکی کشور و مشکل شدن مراودات مالی بین المللی شرکت های دانش بنیان از طریق سیستم بانکی	۵	
مشکل صادرات محصولات فناورانه و از دست رفتن بازارهای صادراتی	۶	
افزایش ریسک سرمایه گذاری در فناوری های بومی شده	۷	

۸	نوسانات نرخ ارز، تورم و بی ثباتی های اقتصادی، عدم امکان برنامه ریزی و غیر قابل پیش بینی بودن آینده	
۹	تثبیت مسیرهای غیررسمی ورود کالا نظیر واردات با واسطه، بازار سیاه بین المللی و اقتصاد حواله ای	
۱۰	محدودیت در فرایندهای انتقال فناوری، ارتباطات تجاری و همکاری با شرکتهای بزرگ صاحب فناوری و مراکز علمی در جهان	
۱۱	کاهش درآمد های دولت و در نتیجه کاهش بودجه های پژوهشی و محدود شدن حمایت های دولتی	اثرات منفی غیر مستقیم
۱۲	بالا بودن نرخ بهره وام بانکی در کشور نسبت به سایر کشورها به دلیل تشدید تورم در شرایط تحریم	
۱۳	ازدیاد متناوب فشارهای ناشی از تحریم و تغییر مکرر سیاست های اقتصادی و اداری دولتی جهت تقابل با این مشکلات	
۱۴	آمارسازی ها جهت عادی جلوه دادن شرایط اقتصادی و عدم دسترسی شرکت ها به اطلاعات صحیح	
۱۵	رکود صنعت و کاهش رونق بازار داخل و در نتیجه مشکلات متعدد فروش و بازاریابی و به دنبال آن مشکلات مالی برای موسسات نوپا و به ویژه دانش بنیان	
۱۶	حادثه تر شدن معضل واسطه گری و دلالتی در شرایط تحریم به دلیل بی ثباتی اقتصادی و گرایش سرمایه ها از فن آفرینی به دلالتی	
۱۷	سلب انگیزه از فن آفرینان به دلیل تشدید مشکلات	

۱۰. روش جمع آوری داده ها: پرسشنامه

۱۱. روش تجزیه و تحلیل داده ها: دلفی دو مرحله ای

۱۲. قلمرو جغرافیایی: ایران

۱۳. سطح تحلیل : کلان

۱۴. واحد تحلیل: کشور

۱۵. مهمترین نتایج:

نتایج استخراج شده از پرسنامه ها نشان می دهند که مهمترین و بزرگترین اثر مثبت تحریم از منظر نخبگان مورد پرسش واقع شده " افزایش موانع واردات محصولات خارجی و ایجاد شرایط مناسب جهت بومی سازی تولید این محصولات برای شرکتهای دانش بنیان " بوده است. از دیگر سو " نوسانات نرخ ارز، تورم و بی ثباتی های اقتصادی، عدم امکان برنامه ریزی و غیر قابل پیش بینی بودن آینده " نیز به عنوان اصلی ترین اثر منفی تحریم بر عملکرد شرکتهای دانش بنیان معرفی شد. و نهایتاً " رکود صنعت و کاهش رونق بازار داخل و در نتیجه مشکلات متعدد فروش و بازاریابی و مشکلات مالی منتج از آن " مهم ترین اثر منفی غیرمستقیم شناخته شد. با این حال محدودیت سیستم بانکی کشور و عدم امکان همکاری آنان با بانک های بین المللی به ویژه محدودیت امکان گشایش اعتبارات اسنادی در کنار محدودیت دسترسی به تجهیزات، مواد اولیه و ابزار لازم برای شرکتهای دانش بنیان نیز موانع و آثار منفی مهم دیگر اعمال تحریم معرفی شدند.

۳- فهرست مقالات و گزارش‌های رصد شده

۱. سید جلال الدین بصام (۱۳۸۹). تحریم فرش ایران، تهدید یا فرصت؟. فصلنامه گلجام
۲. سهراب شهابی. اثرات مستقیم و غیر مستقیم تحریم. مجله سیاست خارجی
۳. کاظم یآوری، رضا محسنی (۱۳۸۸). آثار تحریم های تجاری و مالی بر اقتصاد ایران: تجزیه و تحلیل تاریخی. مجله پژوهش / سال ۱۶ / شماره ۶۱
۴. صمد عزیز نژاد، دکتر سید محمدرضا سید نورانی (۱۳۸۸). بررسی آثار تحریم بر اقتصاد ایران با تاکید بر تجارت خارجی. مجله پژوهش
۵. دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (آذر ۱۳۹۱). سنجش میزان آسیب پذیری بخش های مختلف اقتصادی از محدودیت واردات.
۶. مهرداد سپه وند. محسن بوالحسنی (۱۳۹۲). بررسی اثر تحریم‌های بانکی و برخی از متغیرهای اقتصادی و بانکی بر نسبت مطالبات معوق ارزی. گزارش: کنفرانس ملی توسعه مدیریت پولی و بانکی
۷. عبدالرسول قاسمی (۱۳۹۱). مدیریت اقتصادی کشور در شرایط تحریم (چالش‌ها و راهبردها). اتاق بازرگانی، صنعت و معدن تهران
۸. اسفندیار جهانگرد (۱۳۹۲). هماهنگی و تلفیق برنامه‌های عملیاتی برنامه پنجم توسعه
۹. محمد صیادی، فریدون برشکلی (۱۳۹۱). اثرات کوتاه مدت و بلند مدت تحریم‌های بین المللی بر بخش انرژی ایران. معاونت پژوهش‌های اقتصادی مرکز تحقیقات استراتژیک. گزارش راهبردی. شماره ۱۵۵. کد گزارش: ۱۱-۹۱-۵-۰۴
۱۰. محمد تقی بیگدلی و همکاران (۱۳۹۱). بررسی اثر تحریم های اقتصادی بر تجارت ایران: کاربردی از مدل جاذبه. فصلنامه پژوهشنامه اقتصادی (رویکرد اسلامی- ایرانی) سال سیزدهم، شماره ۴۸، ص ۱۱۹-۱۰۹
۱۱. میثم شفیعی رودپشتی و همکاران (۱۳۹۲). آسیب شناسی تحریم نظام بانکی با استفاده از تکنیک DEMATEL فازی. مجله مهندسی مالی و مدیریت اوراق بهادار. شماره ۱۶
۱۲. فخاری، حسین و همکاران (۱۳۹۲). بررسی اثرات تحریم‌های اقتصادی بر عملکرد شرکت‌های دانش بیان کشور. فصلنامه سیاست علم و فناوری. سال پنجم. شماره ۳
۱۳. مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۸۷)، راهکار رفع برخی پیامدهای منفی تحریم اقتصادی برای واردکنندگان کالا، دفتر مطالعات اقتصادی
۱۴. آذری، مصطفی (۱۳۸۸)، بررسی تأثیر تحریم بر قاچاق، اقتصاد پنهان، شماره ۸
۱۵. صفوی، بیژن (۱۳۷۸)، موانع تولید و سرمایه‌گذاری صنعتی در اقتصاد ایران، تدبیر، شماره ۹۸
۱۶. صدقی، وحید و مصطفی چراغی (۱۳۹۱)، تحریم‌های ایلات متحده علیه ایران و ظرافت‌های ضد تحریم،
۱۷. اتاق بازرگانی، صنایع و معادن ایران (۱۳۸۷)، تورم در ایران و پیامدهای آن بر تولید و اقتصاد، کمیسیون اقتصاد کلان، بیمه و بانک

۱۸. Hauer Vidal, A. (۲۰۱۰), The Impact of Economic Sanctions on Growth, Master's thesis, Tilburg university
۱۹. Katzman, K. (۲۰۱۴), Iran Sanctions, CRS report, Congressional Research Service
۲۰. International Monetary Fund (۲۰۱۴), Country Report "Islamic Republic of Iran", No. ۱۴/۹۳